

<http://sbe.gantep.edu.tr> 'den online ulaşılabilir

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
7(1):18-43 (2008)

Gaziantep
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi

Klâsik Osmanlı Eğitim Kurumlarından Konya Dârü'l-Huffâzları (XVII. Yüzyıl)

Emin Kılınç*

Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Ana Bilim Dalı, Konya

Özet: Dârü'l-huffâz “dâr” ve “huffâz” kelimelerinden meydana gelen ve Kur'an'ın öğretildiği ve ezberletildiği eğitim kurumlarına verilen isimdir. Dârü'l-Huffâzlar Klasik Osmanlı Eğitim Kurumları'ndan bir tanesidir. Bu eğitim kurumlarında öğrencilere Kur'an-ı Kerim ile birlikte tecvit öğretilirdi. Bununla birlikte Kur'an-ı Kerim'in tümü ezberletilirdi. Dârü'l-Huffâzların işleyişi diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi belli kurallara göre idi. Mektebi bitirmiş 9 ile 11 yaş arasındaki öğrenciler buraya alınırldı. Bu eğitim kurumundan mezun olanlar daha üst seviyede olan “dârü'l-kurrâ”lara devam edebilirlerdi. Bu eğitim kurumlarının yapılması ve işleyişi için devlet para harcamazdı. Bu kurumları hayırsever vatandaşlar kendi imkanlarıyla yaptırırlardı. Öğrencilerin ve kurumun ihtiyaçları da bu hayırsever vatandaşların buraya bağışladıkları gayr-i menkullerden elde edilen gelirlerle karşılanırdı. Öğrencilerin yeme, içme, barınma, harçlık gibi ihtiyaçları böylelikle karşılanmış olurdu. Ayrıca bina tamiri ile çalışanların ücretleri de bu şekilde karşılanırdı. Dârü'l-Huffâzlarda şeyhülhuffâz, muid, öğrenci, mütevellî, nazır, cabi, ferraş, katip, noktacı ve cüzhanlar bulunmaktaydı. Bu görevliler dârü'l-huffâzın işleyişini sağlıyordu. Bu dârü'l-huffâzlar bünyesinde mektep, cami, hamam gibi unsurları da bulunduruyordu.

Anahtar kelimeler: Dârü'l-Huffâz, Konya, Eğitim, Osmanlı eğitim kurumları

Konya Darulhuffazs from Classic Ottoman Education Institues (XVII. century)

Abstract: Dârü'l-Huffâz word which came from “dar” and “huffaz” words, is a name given to education institution in which Kur'an is learned and memorized. Dârü'l-Huffâzs are one of the Classical Ottoman Institutions. In these institutions, in addition to teaching Kur'an, “tecvit” as taught. Also Kur'an-ı Kerim is memorized. The Works of Dârü'l-Huffâzs are based on obvious rules like the other education institues. Students, between 9-11 years old age and graduated from school are accepted to there. The students institutions graduated from this institutions can continue “dârü'l-kurrâ” which is higher level. There was no money came from government to found and manage the institutes. These institutions are founded by the people who likes charity. The needs of institute also are paid from these charities. These charities also cover the needs of eat, drink, housing pocket money of students. Also regairing institution and workers' feewas paid from the charity. There are şeyhülhuffaz, muid, student, trustee, nazır, cabi, ferraş, clerk, noktacı and cüzhans in institute, they are managing the institution. Some darulhuffazs ancludes places such as school mosque, bath etc.

Key words: Dârü'l-Huffâz, Konya, Education, Ottoman education institues

I.GİRİŞ

Konya, 1076'da Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkent olduktan sonra çok hızlı bir şekilde büyümüştür. Şehir kısa süre içinde Türk- İslâm yapılarıyla donatılmış, güvenliği sağlamak amacıyla etrafına dış surlar inşa edilmiştir. Anadolu'nun ortasında ve yolların kavşağında bulunduğu için kervansaray ağı ile önemli ticarî merkezlere bağlanmıştır. Böylece Konya, Anadolu Selçukluları devrinde parlak bir dönem geçirmiştir. Ancak 1243 tarihinde meydana gelen Köseadağ Savaşı sonrasında zayıflayıp yıkılan Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerine Konya'ya Karamanoğulları hâkim olmuştur. Bu beyliğin merkezi durumunda olan Konya, eski tarihî değer ve önemini yitirmeye başlamıştır. Karamanoğulları egemenliğinden 1567'de Osmanlı egemenliğine geçen Konya şehri, eyalet merkezi haline getirilmiştir. Eski önemini kaybetmekle birlikte XVI. yüzyılın sonlarında bile 16.000'lere varan nüfusuyla Anadolu'nun en büyük ve gelişmiş merkezlerinden biri olmuştur¹.

Konya'da hüküm süren Anadolu Selçukluları, bunlardan sonra Karamanoğulları ve Osmanlılar şehri adeta eğitim kurumları ile donatarak gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Anadolu Selçukluları'nın buraya yerleşirken ilk yaptıkları iş, Alaeddin Tepesi'ne yüksek derecede eğitim veren bir kurumu yaptırmak olmuştur. II. Kılıçarslan (1155-1192) tarafından yaptırılan ve "*Medrese-i Sultani*"² adını taşıyan bu ilk medreseyi diğerleri takip etmiştir. Eğitim ve ilme ilgi gösteren Selçuklu devlet adamları da hâlen birçoğu ayakta bulunan medreseleri inşa ettirmişlerdir. Zeki Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması* adlı eserinde medreselerin adlarını şu şekilde tespit etmiştir: İplikçi, Lala Ruzbe, Gühertaş, Tacülvezir, Şeref Mesud, Büyük Karatay, Küçük Karatay, Seyfiye, Nizamiye, Atabekiyeye, Pamukçular, Sırçalı, Ali Gâv, Sahib Ata Dârü'l-Hadisi/ İnce Minareli Medrese ve Kadı Hürremşah Dârü'l-Hadisi³.

Konya medreseleri için özellikle XIII. yüzyıl, çok verimli bir dönemdir. Zira bu dönemde açılan değişik kademelerde eğitim kurumlarında ilme ışık tutan yüksek şahsiyetler yetişmiştir. Nitekim İznik'te ilk Osmanlı medresesini açan Davûd-ı Kayserî ve bu zatın ölümünden sonra aynı medreseye ikinci müderrisi olan Taceddin-i Kürdî de Konya'daki Selçuklu medreselerinde yetişmiş ilim adamlarıdır⁴. Ayrıca ilk Osmanlı hutbesini okuyan Tursun Fakih ve Yeniçeri Ocağı'nın kurulması ile maliyenin oluşturulması hususunda öncülük eden Kara Rüstem de Konya'da yetişmiş âlimlerdendir⁵. Bu durum, Konya'da eğitimin o dönemde oldukça kaliteli olduğuna işaret etmektedir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından Konya'ya hâkim olan Karamanoğulları, kültürel anlamda kendilerine zengin bir miras bırakan Anadolu Selçukluları'nın takipçisi olmuşlardır. Fazla medrese inşa edilmemesine karşın Karamanoğulları, daha çok dârü'l-huffâz ve dârü'l-kurrâ gibi eğitim kurumlarıyla Konya'daki ilmî canlılığı korumaya çalışmışlardır.

Karamanoğulları, Konya'da yaptırdıkları eğitim kurumlarında genelde Anadolu Selçuklu üslûp ve geleneğini devam ettirmişlerdir⁶. Bu cümleden olarak Anadolu Selçuklu mimarisinin kapalı avlu medreseleri ile açık avlulu ve eyvanlı medrese şeması bunlarda da sürdürülmüştür⁷. Bununla birlikte Karamanoğulları, medreselerde ve diğer eğitim yapılarında mimariye ve süsleme sanatına yeni unsurlar kazandırarak Anadolu Selçukluları ile Osmanlılar arasında bir

¹ Yusuf Oğuzoğlu. (1984). *17. Yüzyılda Konya Şehrindeki İdari ve Sosyal Yapılar*. Konya, Ankara, s.97.

² Tuncer Baykara. (1085). *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, s.87.

³ Zeki Atçeken. (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, s. 192-270.

⁴ Yusuf Küçükdağ. (2004). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan İlim, Fikir ve Devlet Adamları*. Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, (Makaleler I), Konya, s.111.

⁵ Küçükdağ, aynı makale, s.127.

⁶ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1999, s.204.

⁷ Baha Tanman (2001). *Karamanoğulları. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,(Kısaltma: DİA), XXIV, İstanbul, s.461.

köprü görevi görmüşlerdir⁸. Şu halde Konya’da Türk mimarî sanatının sürekli gelişme kaydettiği söylenebilir.

Osmanlılar da bu şehirde kendinden öncekiler gibi eğitime önem vermiş; eski medreselere yenilerini ekleyerek sayılarını eskisinden daha yukarılara çıkarmışlardır. Osmanlı dönemi Konya medreseleri, Anadolu Selçuklu ve Karamanoğulları devrindeki gibi Alaeddin Tepesi çevresinde kümelenmiş, ayrıca Konya mahallelerine yayılan birçok yeni medrese de inşa edilmiştir⁹. Zaman içerisinde eğitim kurumlarının mahallelere bile inmesi, halk ile aydın yakınlaşmasının sağlanmasına neden olmuştur.

Osmanlılar döneminde Konya’da yukarıda değinildiği üzere, medrese sayılarının artmasına rağmen gittikçe çoğalan öğrenciye yetersiz kalmış olmalı ki, dersiâm adı verilen müderrisler tarafından camiler, bazı derslerin okutulduğu yerler konumuna gelmiştir¹⁰. Bu ise, Konya’da Osmanlı döneminde eğitime ne kadar önem verildiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Selçuklu Konya’sının eski mimarî özelliğini kaybetmeye başlaması, XVI. yüzyıldan itibaren olmuştur. Bu durum birçok konuda olduğu gibi mimariye de yansımış ve Osmanlı döneminde medreseler kerpiçten veya molozdan inşa edilmiştir. Bu nedenle o devir eğitim yapıları günümüze kadar ulaşmamış, ya tabiatın tahribatına dayanamayarak yıkılmış ya da tarihî değeri olmadığı düşüncesiyle istimlak edilerek yerlerine değişik amaçlara yönelik binalar yapılmıştır¹¹. Buna Tanzimat’tan sonra eğitimde modernleşme de etki etmiş, güncelliğini zamanla yitiren birçok Klâsik Osmanlı eğitim kurumu terk edilerek kendi kaderleri ile baş başa bırakılmış ve sahipsiz kalan binaların birçoğu ortadan kalkmıştır.

II. DÂRÜ’L-HUFFÂZLARA ÖĞRENCİ HAZIRLAYAN MEKTEPLERE GENEL BİR BAKIŞ

İslâm klâsik eğitim kurumları, genelde mektep, dârü’l-huffâz, dârü’l-kurrâ, medrese ve dârü’l-hadislerden meydana geliyordu. Türk-İslâm devletlerinden olan Selçuklular, Karamanoğulları ve Osmanlılar da bu eğitim kurumlarını almış, hâkimiyet sahası olan yerlerde inşa ederek verdikleri eğitimle o bölgeleri Türkleştirmiş ve İslâmlaştırmışlardır. Dârü’l-huffâzların alt birimi durumundaki mekteplerin özelliği şunlardır:

Mektep, Arapça “*ketebe*” kökünden “*yazı yazma öğrenilen yer*” anlamına gelir. Müslümanlarca bir çocuğun önce Kur’an öğrenmesi lâzım geldiğinden, “*Kur’an öğrenilen yer*” manası da taşmaktadır¹².

İslâmiyet’in başlangıcında ilim, Kur’an’dan, hadisten ve bunlardan çıkarılan hükümleri içeren fıkıhtan ibaret telakkî edildiği için dinî bir mahiyet göstermekteydi. Bu nedenle eğitim başlangıçta camilerde veriliyordu¹³. Şu halde camiler şimdiki anlayıştan farklı olarak aynı zamanda birer okul konumundaydı. Osmanlı Devleti’nde de bu durum, Cumhuriyet’e kadar hep böyle devam etmiştir.

İslâm toplumları, eğitim kurumu konusunda daha başından itibaren sıkıntı çekmemişlerdir. Hz. Peygamberin daha sağlığında nasıl Erkam’ın evi okul görevini görmüşse, Mescid-i Nebevî ve camiler de birer eğitim kurumu olarak her seviyeden insanın yetiştirildiği yerler olmuştur¹⁴. Bununla birlikte zamanla eğitim konusunda bazı düzenlemelere gidilme ihtiyacı duyulmuştur. Bu nedenle birbirinden bağımsız kabul edilebilecek mektep ve medreseler ortaya çıkmıştır.

⁸ Mehmet Önder. (1962). *Mevlâna Şehri Konya*, (Kısaltma: *Konya*), Konya, s.166.

⁹ Yusuf Küçükdağ, Caner Arabacı, “Konya’da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Medreseler”, *Konya Şehri’nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (Makaleler I), 354.

¹⁰ Hamit Şafakçı. (2006). *Osmanlı Dönemi Konyası’nda Dersiâmların Büyük Camileri Dershane Olarak Kullanmaları. Bilgi Yolu*, S. 9, (Konya 2006), s. 164; Küçükdağ, Arabacı, *aynı makale*, s.355.

¹¹ Önder, *Konya*, s.184.

¹² L. Brunot. (1988). *Mektep. İslâm Ansiklopedisi*, VII., İstanbul s.652.

¹³ Osman Ergin. (1977). *Türk Maarif Tarihi*. I-II., İstanbul,, s.200.

¹⁴ Yusuf Küçükdağ. (1994). Caner Arabacı. *Selçuklular ve Konya*, Konya, s.180.

Sıbyan mektepleri, hemen hemen bütün Müslüman toplumlarda görülmektedir. Bütün müesseselerin belli bir yapılaş amacı olduğu gibi sıbyan mekteplerinin de Kur'an'ın okunuşunu öğretmek amacıyla açıldığı bilinmektedir. İbn Haldun'a göre çocuklara mektepte Kur'an dersi vermenin amacı, çocukların boyun eğebilir ve etkilenebilir olduğu bir çağda kalplerine Kur'an sevgisi yerleştirmektir¹⁵. Sıbyan mekteplerinin kuruluşuna biraz daha geniş açıdan bakılırsa, çocuklara Kur'an okuma, namaz kılma usullerini, namazda okunacak âyet ve duaları öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak gibi üç amaçla¹⁶ kurulmuş oldukları görülür.

Türkiye'de mahalle mekteplerine “*sıbyan mektepleri*” denirdi. Cumhuriyet devrine gelinceye kadar, bu mekteplere dört ilâ yedi yaşındaki kız ve erkek çocukları devam ederdi. Hemen her mahallede bulunduğu için bu mekteplere halk dilinde “*mahalle mektebi*” ve çoğunun binası taştan yapılmış olduğundan da “*taş mektep*” adı verilirdi¹⁷.

Sıbyan mekteplerinin bazılarında yetenekli öğrencilere Kur'an ve dinî bilgiler yanında güzel yazı yazma ile Arapça ve Farsça da öğretilmekteydi. Nitekim I. Mahmut'un (1730-1754) annesinin Galata'da yaptırdığı mektebin vakfiyesinde bir meşk hocasının çocuklara güzel yazı yazmayı öğretmesini istemiştir. I. Abdülhamit'in (1774-1789) vakfiyesinde de yetenekli çocuklara Arapça ve Farsça öğretilmesi tavsiye edilmiştir¹⁸.

Sıbyan mekteplerine başlama yaşı kesin olmamakla beraber Anadolu'da çocukları dört yaşında mahalle mektebine başlatmak adetti. İstanbul'da ise bu yaş beş-altı arasında değişmekteydi¹⁹. Ancak çocukların mektebe gitmesi kanunî bir zorunluluk değildi. II. Mahmut, bu aksaklığın üzerine gitti ve 1824'te yayınladığı bir ferman ile ilköğretimi zorunlu hale getirdi. Bu fermanla ailelerin beş-altı yaşındaki çocuğunu mektebe vermeden çıraklığa vermeleri men edilmekte ve bunun dinen büyük bir vebal olduğu belirtilmektedir.

Tanzimat'tan hemen sonra, kayıtsız şartsız herkesin altı yaşına gelen çocuğunu mektebe vermeğe mecbur tutulduğu, altı yaşını dolduran çocuğunu mektebe vermeyenlerin cezalandırıldığı ve böyle çocukları tespit için memurların tayin olunduğu görülmektedir. Sıbyan mekteplerindeki tahsil müddeti, 1846'da çıkarılan talimat ile dört sene olarak tespit edilmiştir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi de bu müddeti dört yıl olarak belirlenmiş ve mektebe devam mecburiyetini erkek çocuklar için yedi, kız çocuklar için altıdan başlayıp 11 yaşına kadar süreceğini esas olarak kabul edilmiştir²⁰.

Sıbyan mekteplerinde çocukların mektebe başlamaları “*bed'i besmele*” denen veya halk arasında “*âmin alayı*” denen ve hocanın, mektep ve mahalle çocuklarının katıldığı ilâhîli, yürüyüşlü bir törenle olurdu²¹. Böyle bir törenin çocuklar okula başlarken yapılması oldukça manidardır. Bed'i besmele töreniyle mektebe başlarken çocuğa moral verilmiş oluyor, mahalledeki diğer çocukları mektepte okumaya özendiriyor, aileleri de çocuklarını mektebe göndermeleri hususunda etkiliyordu.

Evliya Çelebi, “*Seyahatnâme*” adlı eserinde “*Der medh-i mekteb-i dârü't-tâlîm-i sıbyân*” başlığı altında Konya merkezinde XVII. yüzyılda 170 adet mektebin bulunduğu işaret etmektedir²². Bu konuda ayrıntılı bilgi vermeyen Evliya Çelebi, sadece sıbyan mekteplerinin Konya'da oldukça fazla olduğuna dikkat çekmek istemiştir. Gerçekten de o günkü anlayışa göre Konya şehrinde ilköğretim denilebilecek eğitim kurumu oldukça fazla idi. Bunlarla ilgili gerek *Şer'îye Sicilleri*'nde ve gerekse diğer arşiv kayıtlarında oldukça fazla belge bulunmaktadır.

¹⁵ Yahya Akyüz. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, s.78.

¹⁶ Ergin, *aynı eser*, s.86.

¹⁷ Vedat Günyol. (1988). *Mektep. İslâm Ansiklopedisi*, VII., İstanbul, s.655.

¹⁸ Akyüz, *aynı eser*, s.79.

¹⁹ Günyol, *aynı madde*, s.657.

²⁰ Günyol, *aynı yer*.

²¹ Akyüz, *aynı yer*.

²² Evliya Çelebi. (1999). *Seyahatnâme*. Hz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, III. İstanbul, s.18.

Mektebi bitiren öğrencilerin isterlerse gidecekleri üst eğitim kurumlarından biri dârü'l-huffâzlardı.

III. DÂRÜ'L-HUFFÂZLARLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

“*Mahal, mekân, ev, yer, yurt*” gibi anlamlara gelen “*Dâr*”²³ kelimesi ile “*Hâfız*” kelimesinin çoğulu olan “*Huffâz*” kelimelerinden meydana gelen dârü'l-huffâz, Kur'an'ın öğretildiği, ezberletildiği mektepler için kullanılmıştır. M. Zeki Pakalın, dârü'l-huffâzı “*hâfız yetiştiren yerlere verilen ad*” olarak tanımlamıştır²⁴. Caner Arabacı ise dârü'l-huffâzları Kur'an'ın ezberletildiği bir ilköğretim kurumu olduğunu ileri sürmüştür²⁵. Yahya Akyüz, bu okullarda öğrencilere Kur'an ezberi ile birlikte tecvit kurallarının da öğretildiğini söylediğine bakılırsa²⁶ gerçekten de bu eğitim kurumları mekteplerin devamı biçiminde öğrencilere Kur'an'ın ezberletildiği eğitim kurumlarıdır.

İslamiyetin temel kaynağı olan Kur'an'ın öğretilmesi ve ezberletilmesi Müslümanlarca kutsal sayılmıştır. İlk Kur'an öğretimini hicretten önce Hz. Peygamber başlatmış, ve bizzat ashabına öğretmiştir²⁷.daha sonra diğer İslâm ülkeleri bu geleneğini devam ettirmiştir. Başlangıçta Kur'an derslerinin, sıbyan çocuklarında olduğu gibi, daha yüksek düzeydeki öğrencilere camilerde verildiği bilinmektedir. Camilerin dışında “*dârü'l-Kur'ân*” adıyla müstakil okulların kurulmasına ancak X. yüzyılın sonunda rastlanılmıştır.

Diğer İslâm devletleri gibi Selçuklular da kıraat ilmine önem vermişler, bununla ilgili tesis ettikleri öğretim kurumlarına “*dârü'l-huffaz*” adını koymuşlardır²⁸. Bu geleneği devam ettiren Karamanoğulları ve Osmanlılar da Kur'an okuma ilmine önem vererek aynı isimde mektepler açmışlardır.

Hafızlık İslâm toplumlarında önemli bir payedir. Bu nedenle bir çocuk hafız olduğu zaman, gösterişli bir tören düzenlenir ve törene katılanlara yemek verilirdi. Ayrıca hafız ve yakın arkadaşlarına yeni elbiseler yapılır, arkalarına da şallar örtülür, hafız efendiye ve ailesine imrenerek bakılırdı. Bu sıcak ve yakın ilgi, çocukları hafızlığa özendiren önemli bir teşvik idi²⁹.

IV. KONYA DÂRÜ'L-HUFFÂZLARINDA EĞİTİM-ÖĞRETİM

Selçuklular döneminde inşa edilmiş olan medreselerde olduğu gibi dârü'l-huffâzlarda da eğitim ve öğretime dair kurallar bu kurumları yaptranlar tarafından belirlenmiş ve kurallar hazırlanan vakfiyelere kaydedilmiştir. Vakfiye esaslarına göre eğitim-öğretimin yapılması yönünde dikkatli davranılmıştır. Selçuklular'daki bu geleneği Karamanoğulları da devam ettirmiştir³⁰. Aynı kuralları Osmanlılar geliştirerek sürdürmüşlerdir³¹. XVII. yüzyılda Konya'da bulunan dârü'l-huffâzlarda da bu şekilde vâkıflar tarafından vakfiyelerde belirlenmiş prensipler dairesinde eğitim-öğretim sürdürülmüştür.

1) Öğrenci Sayısı

Dârü'l-huffâzlardaki öğrenci sayısı konusunda belirlenmiş ve kesin bir şekilde uyulan bir sayı sınırlaması görülmemektedir. Çünkü bu sayı, dârü'l-huffâzlar arasında değişiklik göstermektedir. Süleyman oğlu Selman, Konya'da yaptırdığı dârü'l-huffâza alınacak öğrenci

²³Şemseddin Sami. (2004). *Kamûs-ı Türkî*. İstanbul 1996, s.597; Ferit Devellioğlu. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, s.165.

²⁴M. Zeki Pakalın. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul, s.399.

²⁵Caner Arabacı. (1998). *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri, 1900-1924*, Konya, s.127.

²⁶Akyüz, *aynı eser*, s.68.

²⁷Cahit Baltacı. (1970). *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilatı, Tarihi*, İstanbul, s.14.

²⁸Yusuf Küçükdağ. (2004). Konya'da Hacı Ali Efendi Dârü'l-Kurrâsı ve Vakfiyesi. *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, (Makaleler I)*, (Kısaltma: *Ali Efendi Dârü'l-Kurrâsı*), Konya, s.397.

²⁹Arabacı, *aynı eser*, s.128.

³⁰Küçükdağ. *Ali Efendi Dârü'l-Kurrâsı*, s. 412.

³¹Fahri Unan. (1999). *Osmanlılarda Medrese Eğitimi. Osmanlı, V.*, Ankara, s.151.

sayısını 10 olarak belirtmiştir³². Hacı Ali Efendi ise, kendi adıyla anılan dârü'l-huffâza aynı sayıda öğrenci alınmasını istemiştir³³. Hondi Hatun Dârü'l-Huffâzı'nda öğrenci sayısı üç olarak belirtilmiştir³⁴. Yine Turgutoğulları'ndan Erdoğdu Bey'in Larende'de yaptırdığı dârü'l-huffâzda da öğrenci sayısı üç olarak belirtilmiştir³⁵. Sayının oldukça az tutulması, öğrencilerin Kur'an ezberlerini iyi bir şekilde tamamlayabilmeleri, hocalarının onlara daha fazla zaman ayırabilmesi ve bir ihtisas medresesi durumundaki dârü'l-kurrâlara³⁶ geçecek öğrencilerin daha iyi yetişmesi içindir. Bunun dışında eğitim kurumuna ait vakıf gelirlerinin bir kısmı ile öğrencilerin ihtiyaçları karşılandığından, dârü'l-huffâzlara ait gelirlerin durumuna göre öğrenci sayılarının da belirlenmiş olabileceği söylenebilir. Nitekim Hondi Hatun Türbesi'nde cüz okuyacak hafız sayısının üçle sınırlandırılması bunu göstermektedir³⁷.

2) Öğrencilerin Yaş Durumu

Dârü'l-huffâzlara daha önce değinildiği üzere, mekteplerde eğitimini tamamlayan öğrenciler devam ediyorlardı. Burayı bitirdikten sonra bir ihtisas medresesi olan dârü'l-kurrâlara isteyenler devam ediyorlardı. Öğrencilerin mektebe başlama yaşı dört ile yedi yaş arasında değişmekteydi. Mekteplerdeki eğitim süresinin dört yıl olduğu³⁸ düşünülürse, dârü'l-huffâzlara başlayan öğrencilerin yaşının 9 ile 11 civarında olduğu tahmin edilir.

3) Ders Programları

Eğitim-öğretimin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinde çocuklara yukarıda da belirtildiği üzere Kur'an okuması, namaz kılması ve yazı yazması öğretilmekteydi. Bununla birlikte bazı mekteplerde yetenekli öğrencilere Arapça ve Farsça da öğretiliyordu. Mekteplerin bir üst konumunda olan dârü'l-huffâzlarda ise öğrencilere Kur'an ezberlettirilir³⁹, tecvit kuralları öğretilirdi⁴⁰. Bununla birlikte bazı dârü'l-huffâzlara lugat, fıkıh ve bazı aklî ilimler de ders olarak okutulmaktaydı⁴¹. Şu halde dârü'l-huffâzlarda öğrencilere salt Kur'an ezberletilmeyip, sosyal hayatta daha aktif olabilmeleri için gerekli ilimler de öğretilmekteydi.

4) Çalışma Günleri

Dârü'l-huffâzlarda eğitim sabahın erken saatlerinde, güneşin doğmaya başladığı işrak vakti ile birlikte başlamaktaydı. Şu halde öğrencilerin zihinleri açık ve zinde olduğu bir anda dersler yürütülmekte ve böylece öğrencilerin ezberlerini daha kolay yapmaları sağlanmaktaydı.

Okullar, XVII. yüzyılda, günümüzde olduğu gibi haftanın belirli günlerinde öğrencilerin dinlenebilmeleri için tatil edilirdi. Dârü'l-huffâzlarda eğitim-öğretim günleri genelde aynı olmakla beraber tatil günleri ortak değildi. Zira devletin bu konuda net bir tavrı bulunmamaktaydı. Dârü'l-huffâzlarda eğitim faaliyetleri ve tatil günleri, bunları kuran ve vakıflar tahsis edenlerin isteklerine göre belirleniyordu. Mesela Hoca Selman'ın Konya'da yaptırdığı dârü'l-huffâzda dersler kuşluk vaktinde başlıyordu⁴², Cuma günleri tatil idi. Vakfiyede yazmamakla birlikte Ramazan ve Kurban bayramları da tatil olmalıdır. Nitekim Konya'da bulunan Hacı Ali Dârü'l-Huffâzı'nda Cuma günleri ile bayram günleri haricinde eğitimin devam etmekte buna işaret kabul edilebilir. Hondi Hatun Dârü'l-Huffâzı'nda ise

³² KŞS, no. 8, s. 240.

³³ VAD, no. 594, s. 11.

³⁴ VAD, no. 591, s. 109.

³⁵ VAD, no. 605, s. 162.

³⁶ Ergin, *aynı eser*, s. 169.

³⁷ VAD, no. 591, s. 109.

³⁸ Günyol, *aynı makale*, s. 657.

³⁹ Arabacı, *aynı yer*.

⁴⁰ Akyüz, *aynı eser*, s. 68.

⁴¹ VAD, no. 583, s. 23-25.

⁴² VAD, no. 583, s. 23-25.

öğrencilerin her gün buraya devam etmeleri gerektiği belirtilmiş ve herhangi bir tatil günü belirtilmemiştir⁴³. Nasuh Bey'in Konya'da⁴⁴ ve Erdoğan Bey'in Konya'ya bağlı Larende'de⁴⁵ yaptırdığı dârü'l-huffâzlarda ise sadece pazartesi ve perşembe günleri derslerin olacağı zikredilmektedir. Bununla birlikte bu tür eğitim kurumlarında örf ve teamüle uygun olarak bazı günlerde de eğitime ara verilmektedir⁴⁶. Bu uygulamalar, Osmanlı dönemi eğitim kurumlarının tatil günlerinde birliğin bulunmadığının göstermektedir.

Yukarıdaki bilgilerde de görüldüğü üzere dârü'l-huffâzlarda günümüzde olduğu gibi yarıyıl tatili ve yaz tatili gibi uygulamalar görülmemekte, eğitim sene boyu devam etmekteydi. Böylelikle eğitimde süreklilik sağlanıyor ve yıl boyunca öğrencinin edindikleri bilgilerin ve yaptıkları ezberlerin uzun bir yaz tatili süresince unutulmaması sağlanıyordu.

5) Öğrencilerin İhtiyaçlarının Karşlanması

Osmanlı eğitim sisteminde XVII. yüzyılda, öğrencilere yönelik her türlü hizmet ücretsiz idi. Eğitim-öğretimin yanında öğrencilerin iâşe ve diğer ihtiyaçları da meccanen karşılanırdı⁴⁷. Aynı dönemde Konya dârü'l-huffâzlarında da ücretsiz eğitim yapıldığı vakfiye ve belgelerden anlaşılmaktadır. Konya'daki dârü'l-huffâzların bazılarında öğrencilerin barınma ihtiyacı da düşünülmüş; rahat bir ortamda öğretim yapmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Mesela Hoca Selman Dârü'l-Huffâzi'nda, dârü'l-huffâzın her iki yönden bitişiğine ikişer katlı birer ev yaptırılmış ve bu evler öğrencilerin kalması için tahsis edilmiştir. Evlerin odaları da öğrencilerin seviyelerine göre ayrılmış; ihtiyaçları vakfın gelirlerinden karşılanmıştır⁴⁸. Öğrencilerin kaldığı bu evde seviyeye göre yer uygulaması, günümüzdeki homojen sınıf uygulamasını andırması bakımından ilginç görülebilir. Bu ortam her halde öğrencilerin birbirlerini sürekli olarak yarış havalarda görerek daha çok çalışmalarını sağlamaktaydı.

Dârü'l-huffâzların bânileri, öğrencilere harçlık vererek onların günlük ihtiyaçlarını ve iâşelerini karşılamalarına yardımcı oluyorlardı. Bu durumda onların maddî sıkıntı çekmemelerini sağlayarak zihinlerinin dağılmasını önüyor, kendilerini derslerine daha fazla verme imkânı sağlanmış oluyorlardı. Öğrencilerin ihtiyaçları karşılanırken bedavacılığa alışmaları da engellenmek için öğrencilere zor olmayan işler verilerek kendi harçlıklarını çıkarmaları imkânı sunuluyordu. Mesela öğrenci sabah namazdan sonra vakfi yaptıranın ruhuna vakfiyede belirtilen sayfada Kur'an okuyarak günlük ücretini alıyordu. Hondi Hatun Dârü'l-Huffâzi'nda öğrenciler, her gün vâkıfın ruhu için erkenden Kur'an okuyacaklar, bunun karşılığında vakıf gelirlerinin beşte birini kendi aralarında paylaşacaklardı⁴⁹. Hacı Ali Dârü'l-Huffâzi'nda ise bir vakıf dükkânın gelirleri, buradaki öğrencilere tahsis edilmiştir⁵⁰. Bu uygulama Konya dışındaki dârü'l-huffâzlarda da mevcut olup, cüz okuyanlara mütevellî tarafından ücretleri verilmiştir. Hacı Mustafa Bey'in yaptırdığı dârü'l-huffâzda ise günde dört cüz Kur'an okuyan talebelere birer dirhem verilmekteydi⁵¹. Bu durum Osmanlı ülkesinde dârü'l-huffâzlarda eğitim görenlerin korunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

V. KONYA DÂRÜ'L-HUFFÂZLARI'NDA GÖREVLİLER

Bir kurumun düzenli bir şekilde işlevini devam ettirebilmesi, o kurumun can damarları hükmünde olan görevlilerin özverileri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bina beden kabul edilirse görevliler o bedenin içerisindeki ruh hükmündedirler. Bunlar vazifelerini hakkıyla yerine

⁴³ VAD, no. 591, s. 109

⁴⁴ VAD, no. 739, s. 123.

⁴⁵ VAD, no. 605, s. 162.

⁴⁶ VAD, no. 594, s. 11-12.

⁴⁷ Tahsin Özcan. (2002). *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı. Türkler*, X, Ankara, s.875.

⁴⁸ KŞS, no. 8, s. 240-244.

⁴⁹ VAD, no. 591, s. 109.

⁵⁰ Küçükdağ. *Ali Efendi Dârü'l-Kurrâsi*, s. 413.

⁵¹ VAD, no. 583, s. 23.

getirdikleri zaman, müessese kuruluş amacına uygun işlevi yerine getirecektir. Aşağıda Konya dârü'l-huffâzlarında eğitim-öğretim işlerine bakan görevliler başta olmak üzere vakıf çalışanları anlatılmıştır.

1) Eğitim-Öğretim İşlerine Bakan Görevliler

a) Şeyhü'l-Huffâz

Şeyhü'l-huffâz, dârü'l-huffâzın baş hocası durumunda idi. Nitekim Konya'daki Hacı Ali Dârü'l-Huffâzı vakfiyesinde şeyhü'l-huffâz, hafızların başı olarak tanıtılmıştır⁵². Şu halde şeyhü'l-huffâzın, öğrencilerin Kur'an ezberlerini takip ve kontrol eden kişidir. Aynı vakfiyede şeyhü'l-huffâzda aranan nitelikler de belirtilmiştir. Buna göre şeyhü'l-huffâz, kendi neslinden olan ve evlatlarından en ehil olanı vazifeye getirilecektir. Eğer evlatlarından bu işe ehil olan yok ise bu vazifeye dışarıdan imtihanla birisi seçilecektir. Hafızlara ders veren hocada işine ehil olma şartının aranması ve gerektiğinde imtihana başvurulması, kuruma verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ali Efendi'nin, yukarıda belirtildiği üzere şeyhü'l-huffâzın öncelikle kendi neslinden ehil olanlara verilmesi isteği zamanla istismara uğramıştır. Zira dârü'l-huffâzın hocası ölünce yerine kendi oğulları atanmaya başlanmış ve aileye yönelik tekeli bir zihniyet oluşmuştur⁵³. Yukarıda belirtilen tekeli zihniyet diğer dârü'l-huffâzlara da yansımış olup Tacü'l-Vezir Dârü'l-Huffâzı'nda öğretime yönelik görevler babadan oğla intikal eden bir duruma dönüşmüştür⁵⁴.

b) Muid

Medreselerde müzakerecilik edenler ve müderris muavini mertebesinde bulunanlar hakkında kullanılan bir tabirdir⁵⁵. Muidlerin, müderrislerin derslerini tekrarlatan, onun derslerini açıklayan ve derste disiplini sağlayan⁵⁶ bir nevi asistandır. Hacı Ali Efendi Dârü'l-Huffâzı vakfiyesinde⁵⁷ de muidin yaptığı bu görevi yapacak bir öğrencinin belirtildiği görülmektedir. Vakfiyeye göre hocasına yardımcı olacak bu öğrenci, yaş olarak 16 yaşının altında bulunmayacak ve dârü'l-huffâzda ders gören öğrencilerin en liyakatlısı seçilecekti. Buradaki yardımcının 16 yaşından büyük olmasının istenmesinin, yaşça diğer öğrencilerden büyük olmasını sağlamak ve böylelikle yardımcının sözünün öğrenciler tarafından dinlenmesi amacıyla olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte yardımcının öğrencilerden seçilmesi ise, öğrencilerin benimsedikleri birinin derslerine daha iyi yardımcı olacağı düşünüldüğündendir. Vakfiyede belirtildiği üzere muidin öğrencilerin en liyakatlısı arasından seçileceği kuralı zamanla değiştirilmiştir. Nitekim 1252/ 1836 yılında yapılan bir atama kaydına göre bu vazifeyi yapan Hafız Ahmed kendi isteği ile vazifesinden feragat etmiş ve yerine oğlu Hafız Mehmed üç akçe ücret ile atanmıştır⁵⁸. Şu halde muidlik vazifesinde de şeyhü'l-huffâzlık görevinde olduğu gibi aile tekeline dayalı bir anlayışın hakim olduğu görülmektedir.

Muidlere yaptıkları bu görev karşısında günlük üç dirhem ücret verilmekteydi⁵⁹. Bu ücretin, muhtemelen diğer vakıf görevlilerinde olduğu gibi, vakıfların gelir durumuna göre her dârü'l-huffâzda değişkenlik göstermektedir. Aynı kişi muidlikle beraber kâtiplik, nâzırlık ve câbilik gibi görevler de yapabilmekteydi⁶⁰. Bu uygulamaya muidin gelir düzeyini yükseltmek için gidilmiştir.

⁵² Küçükdağ, *Ali Efendi Dârü'l-Kurrâsı*, s. 406.

⁵³ BOA, *Cevdet Maarif*, no.3123.

⁵⁴ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 1899; no. 8930.

⁵⁵ Pakalın, *aynı eser*, s. 573

⁵⁶ Cahit Baltacı. (2002). *Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim. Türkler*, XI, Ankara, s. 447.

⁵⁷ VAD, no. 591, s.11-12; Küçükdağ, *Ali Efendi Dârü'l-Kurrâsı*, s. 405.

⁵⁸ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 3123.

⁵⁹ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 2848.

⁶⁰ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 3123.

2) Vakıf Görevlileri

a) Mütevellî

Mütevellî, “*Birinin yerine geçen, bir vakfın idaresi kendisine verilen kimse*”⁶¹ anlamlarına gelip, kurumun en üst seviyedeki idarecisi ve sosyal hayattaki temsilcisidir. Vakfın ilk mütevellîsi genelde o kurumu vakfeden kişi olurdu. Kendisinden sonra da neslinden gelenler bu vazifeyi devam ettirirlerdi. Mesela 832/1428 yılında bir dârü’l-huffâz inşa ettiren ve bu dârü’l-huffâza vakıflar tahsis eden Süleyman oğlu Hoca Selman burayı vakfettikten sonra ilk mütevellîsi kendisi olmuş ve kendisinden sonra da kendi neslinden gelenlerin burada mütevellî olmalarını şart koşmuştur⁶². Bu durum vâkıfın soyundan gelenlere iş bulma düşüncesinde olduğunu göstermektedir.

Mütevellînin en önemli görevi, kurumun devamını sağlamaktır. Bunun başında da kurumun bakım ve onarımı gelmektedir. Mütevellînin ikinci görevi, vakfiyede belirtilmiş kişilere ücretlerini eksiksiz olarak vermektir. Aynı zamanda bu görevlilerin aldıkları parayı hak edip etmediklerini kontrol etmek ve kurumun gelir kaynaklarını işletmek de mütevellînin görevleri arasındadır⁶³. Mütevellînin diğer bir görevi de kurumun gelirlerine müdahale olursa, mahkemede kurumun haklarını savunmaktır. XVII. yüzyılda Konya’da Ahmed Bey Dârü’l-Huffâzî’nin gelirleri ile Şeyh Sadreddin Konevi vakfı arasındaki mahkeme kayıtları incelendiğinde mütevellînin yukarıda bahsedilen görevleri haiz olduğu görülmektedir⁶⁴.

Mütevellîlerin gelirlerine gelince, XVII. yüzyılda vakıfların gelir durumlarına göre ücret aldıkları görülmektedir. Mesela Konya’daki Sinan Ağa Dârü’l-Huffâzî mütevellîsi günlük iki akçe⁶⁵ alırken, aynı tarihlerde yine aynı şehirdeki Yusuf Ağa Dârü’l-Huffâzî mütevellîsi yıllık gelirden bir hisse ve vakıf mahsulünün beşte birini alıyordu⁶⁶. Bu gelir farklılığının dışında bir vakfın biri aynî diğeri nakdî ücret vermekte olduğu görülmektedir. Bu da o dönemin ekonomik durumunu göstermektedir. Muhtemelen para sıkıntısı çekilmekteydi ki ücretler aynî olarak ödeniyordu.

b) Nazir

“*Nezaret eden, bakan, gözeten*” anlamlarına gelen nazır⁶⁷, mütevellînin vakfiyedeki şartlara uygun harcama yapmasını gözeten kişidir⁶⁸. Nazırın görevleri, *Muhasebe Defterleri*’nin kontrolü, mütevellînin yapacağı harcamaların izlenmesi, külliyyeye ait gelir kaynaklarını işletilmesinin ve personel atamalarının takibi görevleridir⁶⁹. Şu halde nazır, yaptığı görev açısından mütevellîyi denetleyen müfettiş konumundadır.

Nazırların aldıkları ücretlerde farklılıklar görülmektedir. Lâl Paşa Dârü’l-Huffâzî’nda görevli olan nazır, dârü’l-huffâzın vakıf mahsulünden yılda bir hisse galle almaktaydı⁷⁰. Bu vakıfta nazırın aldığı ücret cüzhânın⁷¹ aldığı ücretle aynıdır⁷². Tâcü’l-Vezir vakfının nazırını ise günlük beş akçe vazife ile görev yapıyordu⁷³. Nazırların aldıkları ücretlerin farklılıklar arz etmesi vakıfların gelirlerinin aynı olmaması ile açıklanabilir.

⁶¹ Devellioğlu, *aynî eser*, s. 787.

⁶² KŞS, no. 8, s. 240–244.

⁶³ Salih Pay, (2002). *Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi. Türkler*, X, Ankara, s.492.

⁶⁴ KŞS, no. 38, s. 281.

⁶⁵ KŞS, no. 7, s. 185; no. 22, s. 13; no. 36, s. 190.

⁶⁶ KŞS, no. 47, s. 276.

⁶⁷ Devellioğlu, *aynî eser*, s. 812

⁶⁸ Küçükdağ, *Ali Efendi Dârü’l-Kurrâsı*, s. 408.

⁶⁹ Pay, *aynî makale*, s. 493.

⁷⁰ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 2499

⁷¹ Cüzhân, Kur’andan belirli sureleri okuyan kişilere verilen unvandır.

⁷² BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 2115

⁷³ KŞS, no. 10, s. 266.

c) Kâtip

“Yazan, yazıcı, kitabet eden” anlamlarına gelen kâtip⁷⁴, külliyeler ile ilgili bütün yazışmaların yapılması ile muhasebe defterlerinin ve kiraya verilen yerlerin tutanaklarının tutulmasından sorumlu olan kişidir. Kâtiplerin yazı işlerinde yetenekli, hesap işlerinde güvenilir, dindar ve istikrarlı kişilerden olması gerekirdi⁷⁵. Şu halde kâtiplerin, günümüzün muhasebecilerine benzedikleri söylenebilir.

XVII. yüzyılda kâtiplerin aldıkları ücret ise şu şekildedir. Tacü'l-Vezir vakfında görevli olan kâtip, günlük beş akçe görev alıyordu⁷⁶. Turgutoğlu Evkafı'nın kâtibi ise yıllık bir hisse galle ile görev yapıyordu⁷⁷. Özellikle de küçük vakıflarda aynı kişi kâtiplik ile birlikte başka görevler de yapılabilmekteydi. Cüzhânlık ve câbilik⁷⁸ katiplikle beraber yapılan görevlendendi.⁷⁹ Bu, vakıf gelirleriyle birinci dereceden ilgilenen kâtibin gelir düzeyini yükseltmek; onun yolsuzluğa yönelmesini önlemek için yapılmış olmalıdır.

d) CÂBİ

Câbi kelime anlamı olarak, “Vakıflı akar kiralalarını toplamakla görevli bulunan kimse, vergi tahsildarı”⁸⁰ anlamına gelmektedir. Osmanlı öncesi İslâm ve Türk devletlerinde haraç ve vergi toplayan görevlileri ifade etmekte iken, Osmanlılar'da daha çok vakıf gelirlerini toplayan görevliler için kullanılmaktadır⁸¹. Câbiler gelir kaynaklarından topladıkları paraları mütevelliyeye teslim etmekle yükümlüydüler. Müteveli ya da câbinin görev değişikliği söz konusu olduğunda câbi, üzerinde ne kadar para olduğunu, ne kadar tahsilât yapıp nerelerden yapamadığını mahkemede ispatlamak zorundaydı⁸². Şu halde câbi, görev değişikliğinde sıkı bir kontrolden geçiriliyor ve zimmetine para alıp almadığı kontrol edilerek vakıf gelirlerinin eksilmemesi sağlanılıyordu.

Câbilik tek bir vazife olarak bir kişiye verildiği gibi zaman zaman da birkaç vazife ile birlikte bir kişiye verildiği de oluyordu. Mesela Suluzengi köyündeki bir camide câbilik yapmakta olan İbrahim adındaki kişi, aynı zamanda Hondi Hatun Dârü'l-Huffâzı'nda cüzhânlık yapıyordu⁸³. Yine Nasuh Bey'in hayır eserlerinden olan camide aynı kişi mütevellilik, hatiplik, nazırlık, kâtiplik ve câbilik yapmaktaydı⁸⁴. Şu halde kâtiplikte işaret edildiği üzere gelirini artırmak için câbilikle beraber başka bir vazifenin de aynı kişi tarafından yapılabildiği, hatta iki ayrı mahalde görev alınabildiği söylenilebilir. Bu uygulamaya câbinin yapmasının önüne geçmek amacıyla gidildiği ileri sürülebilir.

e) Noktacı

Nokta kelimesi, “mevki, mahal”⁸⁵ anlamına gelmektedir. Günümüzde de aynı anlamda kullanılmakla beraber zaman zaman güvenlikle ilgili kullanıldığı da olmaktadır. Bu bağlamda noktacı imaret, cami, medrese ve dârü'l-huffâz gibi kurumlarda güvenlik işlerine bakan görevlilere verilen isimdir⁸⁶. Hoca Selman Dârü'l-Huffâzı vakfiyesinde de dârü'l-huffâzı gece gündüz bekleyecek bir noktacı, bir bekçinin olması gerektiği vurgulanmaktadır⁸⁷. Öyleyse

⁷⁴ Devellioğlu, *aynı eser*, s. 495.

⁷⁵ Pay, *aynı makale*, s. 492–493.

⁷⁶ KŞS, no. 12, s. 56.

⁷⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 5452.

⁷⁸ Câbi, vergi tahsildarları için kullanılan bir terimdir.

⁷⁹ BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 1285.

⁸⁰ Devellioğlu, *aynı eser*, s. 121.

⁸¹ Mehmet İpşirli, “Câbi”, *DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 529.

⁸² Pay, *aynı makale*, s. 493.

⁸³ BOA, *Ali Emiri*, no. 273.

⁸⁴ KŞS, no. 26, s.251.

⁸⁵ Şemseddin Sami. (1996). *Kamus-ı Türkî*, İstanbul, s. 1468.

⁸⁶ Devellioğlu, *aynı eser*, s. 843.

⁸⁷ KŞS, no. 8, s. 240.

dârü'l-huffâzlar da noktacının görevi gece gündüz bekçilik yapmaktır. Aynı zamanda birden çok personeli bulunan yerlerde, personelin görevine gelip gelmediğini, gelenlerin de üzerine düşen görevleri yapıp yapmadıklarını takip etmek⁸⁸ noktacının görevlerindedir. Nitekim Tahsin Özcan ise noktacının görevinin devamı kontrol etmek⁸⁹ olduğunu söylemesi bunu doğrulamaktadır. Öğrencilerin can güvenliğinin sağlanması için böyle bir görevin ihdas edilmesi, eğitime verilen önemi göstermektedir.

Güvenlik dışındaki işler için de noktacı tayin edilmekte idi. Konya'daki Pir Hüseyin Bey Dârü'l-Huffâzı'nda noktacı olan Ahmed Halife ecza-yı şerife noktacısı⁹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Şu halde noktacı aynı zamanda kurumda bulunan değerli el yazmaları Kur'an cüzlerini korumakla görevlidir.

f) Cüzhân, en'amhân, fetihhân

Kur'andan belirli sureleri okuyan kişiye cüzhân veya eczahan adı verilir. Cüzhânlar, Kur'anı tecvitle okuyan kimseler arasından seçilirlerdi. Pazartesi, Perşembe ve Cuma günleri en fazla cüz okudukları zamanlardı. Cami, mescit, tekke, zaviye, medrese, türbe, dârü'l-huffâz gibi yerlerin birinde veya birkaçında görev yapabilirlerdi⁹¹. XVII. yüzyılda Konya dârü'l-huffâzlarında çok sayıda cüzhân tayini ile karşılaşılmalıdır. Cüzhânlara dârü'l-huffâzların vakıf gelirlerine göre ücret ödenmektedir. Bu ise Nasuh Bey⁹², Nefise Hatun⁹³ ve Sinan Ağa dârü'l-huffâzlarında yıllık bir hisse galle olarak aynı olarak ödenmekte, Tâcü'l-Vezir Dârü'l-Huffâzı'nda günlük iki akçe⁹⁴, Yusuf Ağa Dârü'l-Huffâzı'nda⁹⁵ ise günlük bir akçe ve yıllık beş hisse galle şeklinde ödenmekteydi. Ücretlerin aynı ve nakdî olarak farklı ödenmesi ve aralarında fark bulunması bu dönemde parasal bir sıkıntının yaşandığını belirtmektedir.

Cüzhânlık, genellikle babadan oğluna geçmekteydi. Babası vefat edince en büyük oğlu vazifeyi devralıyor ve genelde aynı ücretle bu işe devam ediyordu⁹⁶. Aile haricinde başka birinin bu vazifeye gelmesi için genellikle ölen kişinin soyunun kesilmesi gerekiyordu. Ölen cüzhânın eğer oğlu yoksa başka birisi mütevellinin arzı ile bu göreve atanabiliyordu⁹⁷.

Cüzhânlara yakın vazifeyi gören, bazı sureleri okumakla vazifeli ve okudukları surelere göre isimlendirilen görevliler de vardı. Mesela Fetih suresini okuyanlara fetihhan, Enam suresini okuyanlara enamhan denmekteydi. XVII. yüzyılda Konya eğitim-öğretim kurumlarından Turgutoğlu Ahmed Bey Dârü'l-Huffâzı'nda Seyyîd Mehmed hem enamhan hem de fetihhan olarak görev yapmakta ve yıllık 5 hisse galle ücret almaktaydı⁹⁸.

g) Ferrâş

Kelime anlamı olarak “*döşemeci, hizmetçi, Kabe'yi süpüren*”⁹⁹ anlamlarına gelen ferrâş, cami, medrese ve dârü'l-huffâz gibi yerlerin iç düzenlemesi ile uğraşan, hasırlarını yayıp kaldıran kişilere denmekteydi¹⁰⁰. Aynı zamanda bu yerlerin tuvalet ve abdesthanelerinin süpürülmesi ve temizliği ile uğraşanlara da ferrâş denmekteydi. Ferrâşların görevi tanımdan da anlaşılacağı üzere görev aldıkları kurumun temizliğini sağlamak ve sergilerini serip toplamaktır. Ferrâşlara diğer vakıf görevlilerine göre düşük ücret ödenirdi. Konya'daki Ferhuniye Dârü'l-

⁸⁸ Pay, *aynı yer*.

⁸⁹ Özcan, *aynı makale*, s. 874.

⁹⁰ KŞS, no. 18, s. 240.

⁹¹ Pay, *aynı makale*, s. 495.

⁹² KŞS, no. 42, s. 288.

⁹³ KŞS, no. 30, s. 45.

⁹⁴ KŞS, no. 42, s. 282.

⁹⁵ KŞS, no. 49, s. 279.

⁹⁶ VAD, no. 148, s. 1682.

⁹⁷ VAD, no. 148, s. 486.

⁹⁸ VAD, no. 148, s. 484.

⁹⁹ Devellioğlu, *aynı eser*, s. 261.

¹⁰⁰ Pay, *aynı makale*, s. 497.

Huffâzı'nda görevli olan ferrâş yıllık bir hisse galle ile görev yapmaktaydı¹⁰¹. Edirne'de Gazi Mihâl Bey Camii'ndeki ferrâş günlük bir akçe, bir ekmek ve yarım aş karşılığında görev yapıyordu¹⁰². İstanbul'da Fatih Sultan Mehmet'in vakıflarında çalışan ferrâş ise günlük üç akçe alıyordu¹⁰³. Bu üç farklı yerdeki ferrâşların ayrı ücretler alması ülke genelinde belli bir ücret birliğinin olmadığını, ücretlerin vakıf gelirlerine ve o yörelerin geçim standartlarına göre tahsis edildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

VI. XVII. YÜZYILDA KONYA ŞEHRİNDEKİ DÂRÜ'L-HUFFÂZLAR

1) XVII. Yüzyılda Konya Şehrindeki Dârü'l-Huffâzlar Hakkında Genel Bilgiler

Anadolu Selçuklularının başkenti, Osmanlıların eyalet merkezi olan Konya, XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Orta Anadolu'nun kültür merkezi olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin diğer büyük kentlerinde bulunan klasik Osmanlı eğitim kurumlarının hemen tamamı, bu kentte mevcut idi. “*Der sitâyîş-i dârü'l-kurrâ-i hazret-i Kur'ân*” başlığı altında Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Konya'da 11 adet dârü'l-kurra olduğunu yazmakta ancak bunların isimlerini vermemektedir¹⁰⁴. Evliya Çelebi'nin burada kastettiği eğitim kurumları dârü'l-huffâzlar olmalıdır. Zira o dönemde Konya'da bu kadar dârü'l-kurra mevcut değildi. Yusuf Küçükdağ, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Konya'da üç adet dârü'l-kurrâ olduğunu belirtir¹⁰⁵. Gerçekten de Konya'da bir ihtisas medresesi konumundaki dârü'l-kurrâlar için 11 sayısı oldukça fazladır. Ayrıca Evliya Çelebi'nin dârü'l-huffâzlardan bahsetmemesi de dârü'l-huffâzları kastettiğine delil olarak gösterilebilir. Evliya Çelebi, türbe dârü'l-huffâzlarını görmemiş olmalıdır ki, dârü'l-huffâz sayısını 11 ile sınırlama yönüne gitmiştir. Halbuki bu dönemde Konya'da eğitim-öğretimde bulunan dârü'l-huffâz sayısı 16'dır. *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*'nde Konya'da 20 adet dârü'l-huffâz olduğu kayıtlıdır¹⁰⁶. Ancak bu dârü'l-huffâzlardan bir kısmı XVII. yüzyıla gelindiğinde artık dârü'l-huffâz özelliğini kaybetmiştir. Nitekim arşiv kayıtlarında bu dönemli ilgili şimdilik 16 dârü'l-huffâzdan bahsedilmesi buna delil olarak gösterilebilir.

2) XVII. Yüzyıl Konya Dârü'l-Huffâzları

a) Ferhuniye Dârü'l-Huffâzı

Konya'da Karatay Medresesi'nin arkasındaki Süt Tekkesi bitişiğinde olan Ferhuniye Dârü'l-Huffâzı, Selçuklular'ın çöküntü yıllarında yapılmıştır. II. Keyhüsrev'in karısı ve Fatma Hatun'un annesi olan Gömeç Hatun¹⁰⁷ tarafından yaptırılmış olmasına rağmen kızı Fatma Hatun buraya vakıflar tahsis ettiğinden zamanla Keykavus Kızı Fatma Hatun Dârü'l-Huffâzı olarak anılmaya başlanmıştır¹⁰⁸. Bu dârü'l-huffâz zaviyenin bünyesi içinde bulunuyordu¹⁰⁹. Halen bazı bölümleri ayakta (Fotoğraf 1).

Ahmed Çelebi adlı bir şahıs XV. yüzyılda vakfın mütevelliliğini elinde tutuyordu¹¹⁰. Ferhuniye Dârü'l-Huffâzı XVII. yüzyılda faal bir eğitim kurumu idi. Buraya yapılan cüzhân ve ferrâş tayinleri buna işaret etmektedir. 1140/1728 yılında Mustafa adlı bir şahıs yıllık bir hisse galle ile cüzhân ve yine yıllık bir hisse galle ile ferrâş olarak görevlendirilmiştir¹¹¹. 1143/ 1731

¹⁰¹ KŞS, no. 51, s. 279.

¹⁰² BOA, *Cevdet Belediye*, no. 400.

¹⁰³ BOA, *Cevdet Belediye*, no. 332.

¹⁰⁴ Evliya Çelebi, *aynı yer*.

¹⁰⁵ Yusuf Küçükdağ. (1998). *Lale Devrinde Konya*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, s.57.

¹⁰⁶ *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, (Hazırlayan: Fahri Coşkun), İstanbul 1996, vr. 11/a- 24/b.

¹⁰⁷ Yusuf Küçükdağ. (2004). Konya'da Alâeddin Dârü's-Şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidi. *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo- Ekonomik Yapısı, (Makaleler I)*, Konya, s.426.

¹⁰⁸ Küçükdağ, *aynı tez*, s. 60.

¹⁰⁹ Küçükdağ, *aynı makale*, s. 426.

¹¹⁰ *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, vr. 20/a.

¹¹¹ KŞS, no. 51, s. 79.

yılında Mehmed adlı başka bir şahıs yıllık bir hisse gale ile bu dârü'l-huffâza cüzhân olarak atanmıştır¹¹².

Ferhuniye Dârü'l-Huffâzı'na gelir olarak Konya'nın Sahra Nahiyesi'ne bağlı Kayseroğlanı ve Ekizce köyleri, Belviran'a bağlı bir köy, Seydişehir'e bağlı Şekerarmut köyü ile İsmil Çiftliği, Larende'ye bağlı Dutsa ve Kızılca köyleri, Konya'da Selyığar Çayı yakınlarındaki tarla ile Salur'daki başka bir tarla vakfedilmiştir¹¹³.

Fotoğraf 1. Ferhuniye Dârü'l-Huffâzı Manzumesi'nden ayakta kalan türbe kısmı.

b) Hacı Ali Efendi Dârü'l-Huffâzı

Hacı Ali Efendi Dârü'l-Huffâzı Konya'da Şerafeddin Camii'nin kuzey girişi tarafında bulunmaktadır. 832/ 1429 tarihinde Salih oğlu Mehmed oğlu Hacı Ali tarafından yaptırılmıştır¹¹⁴. Hacı Ali Efendi'yi Mehmet Önder, Konyalı bir hayırsever olarak belirtmekte¹¹⁵, ancak Küçükdağ onun ismi önündeki kadı unvanına bakarak Konyalı olmayabileceğini ifade etmektedir¹¹⁶. Gerçekten de belgelerde geçen kadı ifadesine bakılarak Ali Efendi'nin Konya'ya dışarıdan gelmiş ve görevi sona erdikten sonra bu şehre yerleşmiş olabileceği söylenebilir.

Hacı Ali Efendi'nin müderris¹¹⁷, kadı¹¹⁸ ve sarraf¹¹⁹ olduğu ile ilgili görüşler de vardır. Ancak belgelerde kadı¹²⁰ ifadesi geçmesinden ve medrese tahsil edenlerin bir müddet müderrislik yapıp daha sonra kadı olabileceklerine¹²¹ bakılırsa onun ilmiye sınıfına mensup bir hayırsever olduğu sonucu çıkarılabilir. Ayrıca belgelerde Ali Efendi isminin önünde bulunan "el-Hâc"¹²² lâkabı Ali Efendi'nin hac farızasını yerine getirdiğinin bir göstergesidir.

Hacı Ali Efendi Dârü'l-Huffâzı olarak bilinen binanın XV. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir¹²³. XVI. yüzyıla kadar dârü'l-huffâz daha sonraki yüzyıllarda ise muallimhane, dârü'l-huffâz ve dârü'l-kurrâ olarak faydalanılmıştır. XVII. yüzyıla ait belgelerde ise bu eğitim kurumu muallimhane olarak tanımlanmıştır¹²⁴. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde

¹¹² VAD, no. 1109, vr. 11.

¹¹³ İbrahim Hakkı Konyalı. (1964). *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, (Kısaltma: *Konya Tarihi*), Konya, s.950.

¹¹⁴ VAD, no. 594, s. 11-12.

¹¹⁵ Önder, *Konya*, s. 176.

¹¹⁶ Küçükdağ, *Ali Efendi Dârü'l-Kurrası*, s. 396.

¹¹⁷ Önder, *aynı yer*.

¹¹⁸ Küçükdağ, *aynı yer*.

¹¹⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 957.

¹²⁰ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 2843; no. 3123; KŞS, no. 19, s. 79.

¹²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı. (1998). *İlmiye Teşkilatı*, Ankara, s.87.

¹²² KŞS, no. 19, s.79; no. 52, s. 284; no. 34, s. 291.

¹²³ Küçükdağ, *Ali Efendi Dârü'l-Kurrası*, s. 398.

¹²⁴ KŞS, no. 9, s. 69, no. 19, s. 79.

bu bina bazen muallimhane¹²⁵ bazen de dârü'l-kurrâ¹²⁶ olarak kaydedilmiştir. Bu belgelerin tarihsel süreçten takip edilmesinden anlaşılıyor ki, Küçükdağ'ın işaret ettiği üzere Kur'an kıratı okumak üzere bina edilen bu eğitim kurumuna Osmanlılar, muallimhane ve dârü'l-huffâz bölümleri de ilave ederek dârü'l-kurrâyâ öğrenci yetiştiren alt birimler oluşturma yönüne gitmişlerdir. Bu görüşü binada yapılan tadilat da desteklemektedir. Nitekim burası başlangıçta tek kubbeli geniş bir mekân iken ahşap malzeme ile dört odalı bir duruma getirilmiştir. XX. yüzyıla gelindiğinde ise bu bina medreseye çevrilmiştir¹²⁷. Cumhuriyet sonrası dönemde Sağlık Müzesi ve Müftülük Dairesi¹²⁸ olarak da kullanılan bina günümüzde Emniyet Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Hacı Ali Efendi Dârü'l-Huffâzî günümüzde karakol olarak kullanılmaktadır.

Hacı Ali Efendi, inşa ettirdiği bu dârü'l-huffâzda eğitim ve öğretimin aksamaması ve görevlilerin ve öğrencilerin masraflarının karşılanması ile binanın ihtiyaçlarını gidermek için bir takım gayrimenkul gelirlerini bu eğitim kurumuna vakfetmişti. Dârü'l-huffâza bitişik bulunan ve günümüzde Mahkeme Hamamı olarak bilinen hamamın bitişiğindeki dükkân, Konya'nın dışında Hasan Köyü, Devletşah mezraları¹²⁹ ile Karahöyük'teki Bozkuş mezrasının gelirleri buraya vakfedilmiştir¹³⁰.

c) Hasbeyoğlu Dârü'l-Huffâzî

Konya'nın Gazi Alemşah Mahallesi'nde¹³¹ Hasbey Sokağı'nda halen mescit olarak kullanılan yapı Hasbey Dârü'l-Huffâzî'dir¹³². 824/1421 yılında Karamanoğlu II. Mehmet Bey (1398-1399) devrinde Hatıplı Hacı Hasbey oğlu Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır¹³³. Önder ve Baha Tanman, Hasbeyoğlu Mehmet Bey'in Meram'da da bir dârü'l-huffâz yaptırdığını belirtmektedirler¹³⁴. Bu yapı ileride Meram Dârü'l-Huffâzî olarak incelenecektir.

Hasbeyoğlu Dârü'l-Huffâzî'nin giriş kapısının üzerinde beyaz bir mermer üzerine yazılmış iki satırlık Arapça bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabenin günümüz Türkçesine çevrilmiş hali aşağıda verilecektir.

¹²⁵ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 3769; no. 2018; no. 6174.

¹²⁶ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 2848; no. 3123; VAD, no. 148, s. 2280.

¹²⁷ Küçükdağ, *Ali Efendi Dârü'l-Kurrâsı*, s. 401.

¹²⁸ Önder, *aynı yer*; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 959.

¹²⁹ VAD, no. 594, s. 11-12.

¹³⁰ KŞS, no. 19, s. 79.

¹³¹ Mehmet Önder. (1952). *Konya Maarifi Tarihi*, (*Konya Maarifi*), Konya, s.36.

¹³² Küçükdağ, *aynı tez*, s. 59.

¹³³ Önder, *Konya*, s. 212.

¹³⁴ Önder, *aynı yer*; Baha Tanman, "Dârü'l-Kurrâ", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s.546.

“Allah şanını yüceltsin, Hatıp soyundan hayrat ve hasenat sahibi Hacı Hasbey oğlu Mehmet bu yeri Alâeddin oğlu Sultan Mehmet’in devleti günlerinde (Allah saltanatını daim etsin) yaptırdı ve 824 yılında dârü’l-huffâz kıldı¹³⁵”. Bu kitabede yukarıda belirtildiği üzere, eserin yapım tarihi, yaptıranı ve hangi amaçla inşa edilmiş olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir.

Hasbeyoğlu Dârü’l-Huffâzı mimarî açıdan eşine ender rastlanılan bir yapıdır. Mimarîsi Konya’da bulunan diğer dârü’l-huffâzlardan oldukça farklı özellikler sergilemektedir. Tuğladan kare bir yapı üzerine Türk üçgenleri ile oturtulan yüksek bir kubbe ile örtülüdür. Tuğla duvarlar üç yerden kesme taş, cephede ise geometrik yıldız geçmeler ve örgü motifleri ile işlenmiş mermer levhalar ile kaplanmıştır. Mermer levhaların çoğu dökülmüştür. İçinde çini mozaiklerden zengin bir mihrap, Selçuklu geleneğinin devamıdır¹³⁶. Dârü’l-huffâzın içi pek aydınlık değildir. Bunun nedeni pencerelerinin çok küçük olmasıdır.

Konyalı, Batılıların Karamanoğulları’ndan kalma bu estetik esere “*Ayasofya Mescidi*” dediklerini söyler ve arkasından da bunun nedeninin ayrıntılardaki ince işçilikten kaynaklandığını belirtir¹³⁷. Gerçekten de insan kendini bu eserdeki zarif işçiliğe hayran kalmaktan alamaz (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Hasbeyoğlu Dârü’l-Huffâzı günümüzde mescit olarak kullanılmaktadır.

Tanman, Hasbeyoğlu Mehmet Çelebi’nin bu dârü’l-huffâzın bodrum katındaki kabirde yatıyor olabileceğini belirtir¹³⁸. Eğer gerçekten de Hasbeyoğlu Mehmet Çelebi burada yatıyorsa, Hasbeyoğlu Dârü’l-Huffâzı’nın türbe dârü’l-huffâzları sınıfına girebileceği söylenebilir.

Lâle Devri’nde faal olan Hasbeyoğlu Dârü’l-Huffâzı, XVII. yüzyılda Konya’nın önemli eğitim kurumlarından biri idi. Buraya çok sayıda mütevellî, cüzhân ve câbi atamalarının bulunması¹³⁹ buna işaret etmektedir. Nitekim 1115/1703 yılında burada günlük bir akçe ile iki cüz okuyan Ahmed’in ölümü üzerine Abdurrahman cüzhân olarak¹⁴⁰; Şeyh Hasan adlı şahıs da günlük bir akçe ücret ile tekrar mütevellî olarak atanmıştır¹⁴¹. 1116/1704 yılında cüzhân iken vefat eden Mehmed’in yerine Abdullah adlı kişi tayin olunmuştur¹⁴².

¹³⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.961.

¹³⁶ Aslanapa, *aynı eser*, s. 206.

¹³⁷ Konyalı *Konya Tarihi*, s. 959.

¹³⁸ Tanman, *aynı yer*.

¹³⁹ Küçükdağ, *aynı tez*, s. 59.

¹⁴⁰ *VAD*, no. 1107, vr. 28.

¹⁴¹ *VAD*, no. 1107, vr. 15.

¹⁴² *VAD*, no. 1107, vr. 19.

d) Hondi Hâtun Dârü'l-Huffâzı

Konya şehrindeki Hondi Hatun Dârü'l-Huffâzı'nı Turgudoğulları sülalesinden Alâiye Beyi Alaeddin Ahmed Bey'in kızı Hondi Hatun yaptırmıştır. *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*'nde kaydı bulunduğu göre¹⁴³, XV. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla oluşum açısından diğer dârü'l-huffâzlardan farklıdır. Hondi Hatun babasının vefatından sonra onun adına hayırlarda bulunmuştur. O zaman Konya'nın dışında bulunan, üç taraftan kabristan ve kible tarafından da yol ile komşu olan babasının türbesine gayri menkuller vakfetmiştir. Vakfın gelirlerinin bir kısmını bu türbede gece gündüz sürekli Kur'an cüzlerinden okuyan hafızlara tahsis etmiştir¹⁴⁴. Hafızların sürekli Kur'an okuduğu bu türbe zamanla çeşitli eklentilerle dârü'l-huffâza dönüştürülmüştür. Çünkü daha sonra devam eden belgelerde Hondi Hatun Dârü'l-Huffâzı ibaresine rastlanmaya başlanması buna işaret etmektedir. Öyleyse türbe hem türbe hem dârü'l-huffâz olarak işlev görmektedir.

Hondi Hatun Dârü'l-Huffâzı'nın XVII. yüzyılda faal bir eğitim kurumu olduğunu buraya yapılan cüzhân ve câbi atamaları göstermektedir. Nitekim 1116/1704 yılında Mehmed adlı bir şahıs iki akçe ücret ile burada cüzhânlık yapmaktaydı¹⁴⁵. 1116/1704 yılında Ahmed adlı başka bir şahıs da bir akçe ücret ile câbilik vazifesini yürütüyordu¹⁴⁶.

Hondi Hatun, Saidili Nahiyesi'ne bağlı Suluzengi köyü mahsulünü¹⁴⁷, köyün bütün değirmenlerini, arazilerini ve evlerini bu dârü'l-huffâza vakfetmiştir. Ayrıca Akşehir'e bağlı Deli, Orta ve Yenice köyleri ile Konya'daki Müstevfi Hamamı'ndaki Hondi Hatun'un hissesi dârü'l-huffâzın vakıfları arasında gösterilmiştir¹⁴⁸.

e) Kürkçü Dârü'l-Huffâzı/ Hoca Selman Dârü'l-Huffâzı

Osmanlı dönemi belgelerinde Kürkçü Dârü'l-Huffâzı olarak geçen eğitim kurumunun esas adı Hoca Selman Dârü'l-Huffâzı'dır. Nitekim *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*'nde Hoca Selman Dârü'l-Huffâzı olarak anılmaktadır. Bu eser, Karamanoğulları döneminde yaptırılmış dârü'l-huffâzlardan bir tanesidir. Maalesef günümüze kadar ulaşamamış eserlerdendir. Kürkçü Mescidi'nin yanında olduğu tahmin edilmektedir¹⁴⁹.

Kürkçü Dârü'l-Huffâzı'nın XVII. yüzyılda faal eğitim kurumlarından olduğu buranın vakıflarına yapılan cüzhân tayinlerinden anlaşılmaktadır. 1117/1705 yılında Hasan adlı bir şahıs bir akçe vazife ile cüzhânlık görevini yürütüyordu¹⁵⁰. 1129/1717 tarihinde Ahmed oğlu İbrahim'in vefatı üzerine Mustafa adlı kişi günlük bir akçe ücretle cüzhân olarak buraya atanmıştır. Ayrıca bu belge, dârü'l-huffâzın Hoca Selman evkafından olduğunu bildirmesi açısından önemlidir¹⁵¹. Kürkçü Hamamı, dârü'l-huffâzın vakıflarındandır¹⁵².

f) Lâ'l Paşa Dârü'l-Huffâzı

Lâ'l Paşa, Karamanoğlu Alaeddin Bey'in(1357-1398) Mehmed Bey'e (1398-1399) hediye ettiği bir hadım ağadır¹⁵³. Mehmed Bey ile birlikte Konya'da bulunmuştur¹⁵⁴. Konya'da kendi adı ile anılan dârü'l-huffâzı muhtemelen bu dönemde yaptırmıştır. Lâ'l Paşa'nın yaptırdığı dârü'l-huffâz, Konya'nın Beyhekim Mahallesi'nde, Beyhekim Mescidi'nin arka tarafındaydı.

¹⁴³ vr. 19/b.

¹⁴⁴ VAD, no. 591, s. 109.

¹⁴⁵ VAD, no. 1107, vr. 15.

¹⁴⁶ VAD, no. 1107, vr. 16.

¹⁴⁷ VAD, no. 149, s. 1068.

¹⁴⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 954.

¹⁴⁹ Küçükdağ, *aynı tez*, s.59.

¹⁵⁰ VAD, no. 1107, vr. 19.

¹⁵¹ KŞS, no. 47, s.254.

¹⁵² Yusuf Küçükdağ. (2004). Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı. *Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo- Ekonomik Yapısı, (Makaleler I)*, Konya, pp.176-178, 208-212.

¹⁵³ Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, (Yay. Haz.:Komisyon), Konya 1946, s.94.

¹⁵⁴ Şikârî, *aynı eser*, s.169.

888/1483 tarihli *Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*'nde bu tarihte asıl binanın yıkılmış olduğu bunun yerine yapılan buk'a¹⁵⁵ da eğitim-öğretim yapıldığı kayıtlıdır¹⁵⁶. Bu bina da ilerleyen yıllarda kullanılmaz hale gelmiş olmalıdır. Nitekim 964/ 1566 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman tarafından yeni bir bina yaptırılarak burada eğitim-öğretime devam edilmiştir¹⁵⁷.

Lâ'1 Paşa Dârü'l-Huffâzı'nda 1116/1704 yılında cüzhân olan Mehmed adlı şahsın vefatıyla Hüseyin adlı başka biri atanmış¹⁵⁸, 1117/ 1705 yılında Mehmed adlı başka bir şahıs yıllık bir hisse gale ile cüzhân olarak buraya görevlendirilmiştir¹⁵⁹.

Lâ'1 Paşa Dârü'l-Huffâzı'a Konya'nın Sahra nâhiyesine bağlı Akçaviran ve Kabızali köyleri, Konya'da Horasanlı avlusunda bağ, dârü'l-huffâza bitişik bağ, Saraçlar içinde dükkân, Kürkçüler Hamamı'nın yeri ve Konya'da Gedekalas Değirmeni'nin yeri gelir olarak vakfedilmiştir¹⁶⁰.

Lâ'1 Paşa'nın başka hayır eserleri de vücuda getirmiştir. Mut'un Pınarbaşı Mahallesi'nde bulunan cami, hamam, yine Mut'ta kendi adıyla anılan caminin kuzeyinde yaptırdığı ancak günümüze ulaşamayan medresesi¹⁶¹ ve Şahne köyünde zâviye¹⁶² bu hayır eserlerindedir.

Hayırsever bir zat olan Lâ'1 Paşa'nın Mut'ta vefat edince daha sağlığında Mut'ta yaptırdığı caminin önündeki türbeye gömüldüğü tahmin edilmektedir¹⁶³.

g) Meram Dârü'l-Huffâzı

Meram Dârü'l-Huffâzı, Konya şehir merkezinin sekiz kilometre dışındaki Aydın Çavuş Tepesi adı verilen yüksekliğin eteklerine kurulmuş bir manzume içerisinde. Meram Mescidi'nin doğu duvarına bitişik bu yapı günümüzde mescit olarak kullanılmaktadır.

Meram Dârü'l-Huffâzı, Hasbey Dârü'l-Huffâzı gibi Hacı Hasbeyoğlu Mehmet Çelebi tarafından yaptırılmıştır¹⁶⁴. Ancak yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Yanında bulunan mescit ve az aşağısında bulunan hamamla birlikte Hacı Hasbeyoğlu Mehmed Çelebi'nin hayratı olduğuna bakılırsa Hasbey Dârü'l-Huffâzı gibi XV. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olduğu söylenebilir.

Meram'daki bu dârü'l-huffâzın vakfına 1116/1704 tarihinde burada müteveli olan Hasan adlı şahsın görevinden ayrılması sonucunda oğlu Ahmed atanmıştır¹⁶⁵.

Meram Dârü'l-Huffâzı'nın mimarî bakımından bitişigindeki camiden farklı özelliklere sahip bir yapıdır. Bu eserle ilgili Yılmaz Önge bir çalışma yapmış; ayrıntılı bilgi vermiştir¹⁶⁶. Bu dârü'l-huffâz, Hasbey Dârü'l-Huffâzı'nda olduğu gibi kare plana sahip ve tek kubbeli bir eserdir (Fotoğraf 4).

¹⁵⁵ Buk'a, büyük yapı anlamındadır.

¹⁵⁶ vr. 18/b.

¹⁵⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 951.

¹⁵⁸ *VAD*, no. 1107, vr. 19.

¹⁵⁹ *VAD*, no. 1107, vr. 21.

¹⁶⁰ Konyalı, *aynı yer*.

¹⁶¹ Konyalı, *Karaman Tarihi*, s. 744.

¹⁶² İbrahim Hakkı Konyalı. (1967). *Âbideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*, (Kısaltma: *Karaman Tarihi*), İstanbul, s.740.

¹⁶³ Konyalı, *Karaman Tarihi*, s. 743.

¹⁶⁴ Tanman, *aynı yer*.

¹⁶⁵ *VAD*, no. 1107, vr. 18.

¹⁶⁶ Yılmaz Önge. (1973). Konya'nın Meram Mesiresindeki Mimarî bir Manzûme. *Vakıflar Dergisi*, 10:367–383.

Fotoğraf 4. Meram Dârü'l-Huffâzı günümüzde mescit olarak kullanılmaktadır.

h) Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı

Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı, Konya'da Alaeddin Tepesi'nin güneyindedir. Karamanoğlu II. İbrahim Bey'in (1424-1464) damadı ve Osmanlı Padişahı II. Bayezid'in (1481-1512) kayın pederi olan Canbaz Kadıoğlu Nasuh Bey tarafından zaviye ile birlikte yaptırılmıştır¹⁶⁷. Nasuh Bey aynı zamanda İçil Sancağı Beyliği'nde de bulunmuştur¹⁶⁸.

İbrahim Hakkı Konyalı, Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nın yanında mescidi ve muallimhanesinin olduğunu belirtir¹⁶⁹. 991/1583 tarihli Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı Vakfiyesinde de dârü'l-huffâz ile birlikte muallimhane kaydının da geçmesi, dârü'l-huffâzın tek bir yapı olarak bulunmadığını göstermektedir¹⁷⁰. Burada bir zâviye¹⁷¹, mescit¹⁷² ve bir medrese¹⁷³ bulunuyordu. Dârü'l-huffâzın yanında bulunan muallimhane, dârü'l-huffâza geçecek öğrencilerin yetiştirildiği yer olmalıdır. Buna göre Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nın bir çok eğitim yapısını içeren bir manzume idi.

Ayrıca Dereçelik adlı köy¹⁷⁴, Sinanlı nâhiyesinde bağ¹⁷⁵, Karaöyük mahallesinde 30 dönüm tarla¹⁷⁶, İçil'de bir çiftlik¹⁷⁷, Yalnızca bağ köyü, Kürmetali köyü¹⁷⁸ Nasuh Bey vakfına aittir. Bunlarla birlikte Akşehir kazasına bağlı Dereçelik¹⁷⁹ ve İçil Sancağı'na bağlı Mara adlı köylerde birer cami¹⁸⁰, Larende'de Şehzade Cem Sultan Bedesteni bitişiğindeki kendi adıyla anılan bir hamam¹⁸¹ da Nasuh Bey'in hayır eserlerindedir.

Nasuh Bey'in vefatından sonra da buraya vakıflar ilave edilmiştir. Nitekim Nasuh Bey'in oğlu Pîr Ahmed Bey 918/1512' de bu dârü'l-huffâza vakıflar tahsis etmiştir¹⁸². Nasuh Bey'in soyundan olan Mustafa Bey de 991/1583 tarihinde Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nda pazartesi ve

¹⁶⁷ Önder, *Konya*, s.217.

¹⁶⁸ Arabacı, *aynı eser*, s.132.

¹⁶⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.955.

¹⁷⁰ *VAD*, no. 739, s.123.

¹⁷¹ *KŞS*, no. 7, s. 126; no. 26, s. 231.

¹⁷² *KŞS*, no. 27, s. 274; no. 27, s. 294; no. 35, s. 664; no. 41, s. 253.

¹⁷³ *KŞS*, no. 40, s. 259.

¹⁷⁴ *KŞS*, no. 26, s. 275.

¹⁷⁵ *KŞS*, no. 26, s. 231.

¹⁷⁶ *KŞS*, no. 41, s.187.

¹⁷⁷ *BOA, Cevdet Evkaf*, no. 15085.

¹⁷⁸ *BOA, Evkaf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri*, no. 1195.

¹⁷⁹ *KŞS*, no. 36, s.55.

¹⁸⁰ *BOA, İbnü'l-Emin Vakaf*, no. 7884.

¹⁸¹ *KŞS*, no. 48, s. 12.

¹⁸² Küçükdağ, *aynı tez*, s.58.

perşembe günleri okunan eczâ-yı şerife vakfetmek için Lârende'deki Şehzade Cem Sultan Bedesteni'ne bitişik olan küçük hamamın gelirlerini 12 pay ederek bunlardan sekiz tanesini dârü'l-huffâz vakfına bağışlamıştır¹⁸³.

Kitabesi bulunmayan Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı, kare bir plan üzerine kesme taşlardan yapılmış, tek kubbeli bir Karamanlı yapısıdır¹⁸⁴. Dört yönündeki sağır kemerli sekiz büyük pencereden ışık alan eserin batısında evvelce üç kubbeli revakı varken sonradan yıkılmıştır. Geniş ferah bir eser olan Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nın batı revakı yıkıldıktan sonra, ortadaki kapısı tuğla ile örülmüş ve güneyindeki sağ penceresi kapı haline getirilmiştir. Dârü'l-huffâz, Osmanlılar devrinde bir aralık "Musabey Kütüphanesi" adıyla kitaplık, daha sonra askeri malzeme deposu ve gaz ambarı olarak kullanılmış, 1960–1961 yılları arasında Konya Eski Eserleri Sevenler Derneği tarafından orijinal şekline uygun olarak onartılmıştır¹⁸⁵. Şu anda cami olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nın bulunduğu manzumenin bugün ayakta kalan mescit kısmı.

Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nın *Konya Şer'îye Sicilleri* ile diğer arşiv kayıtlarından XVII. yüzyılda faal olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1093/1682 tarihinde yıllık bir hisse galle ile Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nda cüzhân olan Mehmed'in vefatı üzerine Mehmed adlı bir başka şahıs bu müesseseye cüzhân olarak tayin edilmiştir¹⁸⁶. Nasuh Bey'in Konya'daki zâviyesinde müderris olarak görev yapan Şeyh İbrahim Efendi ibn Ahmed Beşe müderrisi olduğu zâviyenin mahsulü ile yetinmeyip Nasuh Bey'in diğer eserlerinin vakıflarına el uzatması ile başlayan mahkeme sürecinde de (1115/1703) Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nın adı geçmektedir¹⁸⁷. Bu ise o tarihlerde bu dârü'l-huffâzın faal olduğunu göstermektedir. 1115/1703 yılındaki diğer bir mahkeme kaydından ise harap halde bulunan dârü'l-huffâzın gelirlerine müderris Şeyh İbrahim Efendi ibn Ahmed Beşe, bu eserin harap halde bulunduğu için vakfın gelirlerine ders vermek şartıyla el koymuştur¹⁸⁸. Bu son belgeden 1115/1703 yılında Nasuh Bey Dârü'l-Huffâzı'nın harap bir halde olduğu sonucu ortaya çıkarılmaktadır.

Nasuh Bey vakfının önemli denebilecek geliri vardı. 1126/1714 yılındaki muhasebe defteri kayıtlarına göre 31800 akçe geliri, 17935 akçe gideri olmuş ve geriye de 13911 akçe kalmıştır¹⁸⁹.

¹⁸³ VAD, no. 739, s. 123.

¹⁸⁴ Aslanapa, *aynı eser*, s.206.

¹⁸⁵ Önder, *aynı yer*.

¹⁸⁶ KŞS, no. 26, s. 249.

¹⁸⁷ KŞS, no. 26, s. 231; no. 26, s. 251.

¹⁸⁸ KŞS, no. 40, s. 259.

¹⁸⁹ BOA, *Evkaf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri*, s. 1195, vr. 1.

i) Nefise Hatun Dârü'l-Huffâzı

Turgudoğulları ailesi Konya'da birçok hayır eserleri yaptırmıştır. Turgudoğlu Pir Hüseyin Bey evladından olan Nefise Hatun¹⁹⁰ da bu yolda yürümüş ve Konya'da hayır eserleri inşa ettirmiştir. Kendi adı ile yaptırdığı dârü'l-huffâz bunlardan biridir.

Nefise Hatun Dârü'l-Huffâzı, XVII. yüzyılda faal bir eğitim kurumu olarak göze çarpmaktadır. Buraya yapılan çok sayıda cüzhân tayini ile karşılaşılmalıdır. 1093/1682 tarihinde bu dârü'l-huffâzda cüzhân olarak görev alan Mehmed'in vefatı üzerine, İbrahim adlı kişi cüzhân olarak bu dârü'l-huffâza tayin olmuştur¹⁹¹. 1116/1704 tarihinde bir hisse galle ile burada cüzhân olan Musa adlı kişi yeniden cüzhân olarak atanmıştır¹⁹². 1117/1705'te Musa adlı şahsın kendi isteğiyle vazifesini bırakması sonucunda Mehmed adlı kişi cüzhân olarak görevlendirilmiştir¹⁹³. 1118/1706'da ise cüzhân olarak atanmasından 24 yıl sonra vefat eden İbrahim'in yerine Şeyh Mahmud cüzhân olarak tayin edilmiştir¹⁹⁴.

j) Sinan Ağa Dârü'l-Huffâzı

Sinan Ağa Dârü'l-Huffâzı, adından da anlaşılacağı üzere, Sinan Ağa adlı bir hayırsever tarafından yaptırılmıştır. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte XVII. yüzyıl başlarında Konya'da faaliyette olduğu mütevellî ve câbi tayinlerinden anlaşılmaktadır. *888/1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*'nde adı bulunmamaktadır. Şu halde bu dârü'l-huffâz, XVI. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır.

Sinan Ağa Dârü'l-Huffâzı'na XVII. yüzyılda çok sayıda atama yapılmıştır. 1040/1630 tarihinde Pir Mehmed, bu vakfın mütevellîsi olan Derviş Mehmed'in tavsiyesi ile günlük bir akçe ile câbi olarak tayin edilmiştir¹⁹⁵. 1040/1630 yılında burada mütevellî olan Derviş Hüseyin'in elinden Mehmed adında başka bir şahıs tarafından mütevellîlik alınmış¹⁹⁶, ancak daha sonra mütevellîliğin gereklerini yerine getirmeyen Mehmed azledilerek yerine eski mütevellî Derviş Hüseyin tekrar getirilmiştir¹⁹⁷. Ancak Derviş Hüseyin ile Derviş Mehmed'in mücadelesi devam etmiş¹⁹⁸; sonuçta Mehmed haklı görülmüş olacak ki mütevellîlik kendisine verilmiş ve vefat edene kadar da burada mütevellîlik yapmıştır. Nitekim 1054/1644 tarihinde vakfın mütevellîsi Derviş Mehmed'in vefatı üzerine yerine oğlu Ahmed günlük iki akçe ile mütevellî olarak atanmıştır¹⁹⁹.

Sinan Ağa'nın kendi adıyla anılan dârü'l-huffâzından başka da hayır eserleri vardır. Kâriz köyünde mescit yaptırmış ve buraya imam tayini edilmiştir²⁰⁰. Sinan Ağa, Hoca Fakîh Zâviyesi yakınında bulunan çeşmeyi²⁰¹ de bir hayır eseri olarak yaptırmıştır.

k) Tacü'l-Vezir Dârü'l-Huffâzı

Tacü'l-Vezir Dârü'l-Huffâzı, Selçuklu hükümdarı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) vezirlerinden Tacü'd-Din Ahmed tarafından yaptırılmıştır²⁰². Şu anda Fuar alanı içinde bulunan Tacü'l-Vezir Türbesi'nin yanında, medrese ve mescit ile birlikte bulunuyordu²⁰³ (Fotoğraf 6).

¹⁹⁰ KŞS, no. 5, s.37.

¹⁹¹ KŞS, no. 26, s.249.

¹⁹² VAD, no. 1107, vr. 19.

¹⁹³ VAD, no. 1107, vr. 21.

¹⁹⁴ KŞS, no. 5, s.37.

¹⁹⁵ KŞS, no. 22, s.8.

¹⁹⁶ KŞS, no. 22, s.190.

¹⁹⁷ KŞS, no. 22., s.36.

¹⁹⁸ KŞS, no. 22, s.13.

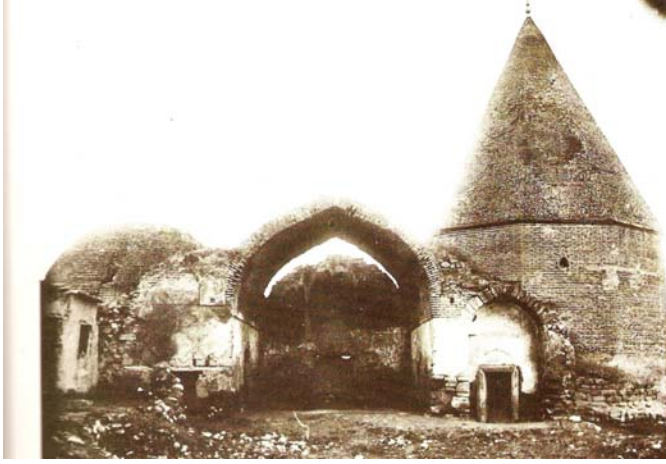
¹⁹⁹ KŞS, no. 7, s.185.

²⁰⁰ KŞS, no. 48, s.271.

²⁰¹ BOA, *Cevdet Belediye*, no. 6405; no. 3654; KŞS, no. 21, s.287.

²⁰² Önder, *Konya Maarifi*, s.23.

²⁰³ BOA, *Cevdet Maarif*, no. 7488; no. 8930; KŞS, no. 27, s. 242.

Fotoğraf:6 Tacü'l-Vezir Dârü'l-Huffâzî'nin bulunduğu manzumeden eski bir görüntü. (Fotoğraflarla Geçmişte Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi)

Tacü'l-Vezir Dârü'l-Huffâzî, XVII. yüzyılda faal durumda idi. Bunu manzumeye yapılan değişik görevli atamaları göstermektedir²⁰⁴. 1118/1706 yılında burada cüzhân olan Ömer adlı şahsın ölümü üzerine günlük iki akçe ile Mustafa adlı kişi görevlendirilmiştir²⁰⁵. 1118/1706 da yapılan cüzhân tayininde, vefat eden Abdulallam'ın yerine, vakıf mütevellisi Hacı Ahmed'in arzı ile Süleyman Halife günlük iki akçe ücretle bu dârü'l-huffâza cüzhân olarak atanmıştır²⁰⁶. Dârü'l-huffâz ne yazık ki günümüze kadar ulaşamamış; sadece türbe kısmı ayakta kalabilmiştir.

Tacü'l-Vezir Dârü'l-Huffâzî'nin birçok vakıf gayri menkulü de vardı. Ayazma, Parsana ve Kızılcık Kilise çiftlikleri ile Konya Bedesteni'nin yanında bir dükkânın yeri ve Sahra değirmeninin dörtte biri vakıfları arasında bulunmaktaydı²⁰⁷.

l) Turgudoğlu Ömer Bey Dârü'l-Huffâzî

Turgudoğlu Ömer Bey, Pir Hasan Bey'in oğlu, Hüseyin Bey'in de torunudur²⁰⁸. Konya'da kendi adı ile anılan bir dârü'l-huffâz yaptırmıştır.

Turgudoğlu Ömer Bey Dârü'l-Huffâzî'nde, XVII. Yüzyılda eğitim-öğretime devam ediliyordu. 1103/1692 yılında yıllık bir hisse gale ile cüzhân olan Ali vefat edince yerine Bayram adlı şahıs atanmıştır²⁰⁹.

Turgudoğlu Ömer Bey Dârü'l-Huffâzî'nin vakıf gayri menkulleri de mevcut idi. İldeş ve Bulçak isimli köyler bunun vakıfları arasındaydı²¹⁰. Bu dârü'l-huffâz ile birlikte Ömer Bey'in, Saidili kazasına²¹¹ bağlı Hatun Hanı adlı köyde bir de zaviyesi bulunmaktaydı²¹².

m) Turgudoğlu Pir Ahmed Bey Dârü'l-Huffâzî

Pir Ahmed Bey, Pir Hüseyin Bey'in oğlu ve Pir Hasan Bey'in kardeşidir²¹³. Pir Ahmed Bey de babası ve kardeşi gibi Konya'da hayır eserleri yaptırarak Konya eğitim hayatına katkıda bulunmuştur.

Turgudoğlu Pir Ahmed Bey Dârü'l-Huffâzî'nin Ahmed Bey'in 863/ 1468 yılından önce vefat ettiğine²¹⁴ bakılırsa XV. yüzyılın başlarında inşa edildiği söylenebilir. *888/1483 Tarihli*

²⁰⁴ Atçeken, *aynı eser*, s. ;206-209. Ayrıca bk. KŞS, no. 10, s. 266; no. 12, s. 256.

²⁰⁵ *VAD*, no. 1107, vr. 22.

²⁰⁶ KŞS, no. 42, s. 282.

²⁰⁷ Atçeken, *aynı eser*, s.209.

²⁰⁸ M. Zeki Oral. (1956). Turgutoğulları, Eserleri- Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 3: 63.

²⁰⁹ *BOA, İbnü'l- Emin Vakıf*, no. 6021.

²¹⁰ KŞS, no. 2, s. 259.

²¹¹ *BOA, Cevdet Dahiliye*, no. 8249.

²¹² *BOA, İbnü'l- Emin Vakıf*, no. 3453.

²¹³ Sümer, *aynı yer*.

²¹⁴ Oral, *aynı makale*, s. 62.

Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri'nde kaydı bulunması da bunu teyit etmektedir²¹⁵. Konya'da XVII. yüzyılda Pir Ahmed Bey Dârü'l-Huffâzı ile ilgili tespit edilebilen ilk belgenin tarihi 1103/1691'dir²¹⁶. Bundan sonra da ilgili dârü'l-huffâza dair belgeler görülmektedir. Bunlar 1125/1713 tarihine kadar devam eden²¹⁷ Ahmed Bey Dârü'l-Huffâzı vakfı ile Şeyh Sadreddin Konevi Bukası vakfı arasında cereyan eden davalardır ki, Meram'da bulunan Kemer değirmeninin mülkiyeti üzerinde mahkeme olunmuş, en sonunda değirmenin mülkiyetinin Ahmed Bey Dârü'l-Huffâzı vakfına ait olduğuna kanaat getirilmiştir.

Ahmed Bey Dârü'l-Huffâzı vakıfları arasında Meram Vadisi'nde bulunan Kemer Değirmeni²¹⁸, Torak²¹⁹, Yedüs²²⁰ ve Çuyuş köylerinin mahsulü²²¹ bulunmaktaydı.

n) Turgudoğlu Pir Hasan Bey Dârü'l-Huffâzı

Turgudoğlu Pir Hasan Bey Dârü'l-Huffâzı'nın bânisi Hasan Bey, Pir Hüseyin Bey'in oğlu, Karamanoğlu İbrahim Bey'in damadıdır²²². Babası ile aynı türbede medfun bulunmaktadır²²³. Turgudoğlu Pir Hasan Bey de babası gibi Konya'da hayır eserleri yaptırmıştır. Bunlardan birisi kendi adını taşıyan dârü'l-huffâzdır.

Turgudoğlu Pir Hasan Bey Dârü'l-Huffâzı'nın 888/1483 Tarihli *Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*'nde kayıtlı bulunduğuna bakılırsa bu eser XV. yüzyıl başlarında yaptırılmış olmalıdır²²⁴. Bu dârü'l-huffâzın 1114/1702 tarihinde noktacı tayini yapıldığına göre XVII. yüzyılda faaliyettedir. Hasan Bey vakfından ücretini almak üzere Abdullah adlı kişi, babası Ahmed bin Mehmed'in vefatı üzerine buraya noktacı olarak atanmıştır²²⁵.

Turgudoğlu Pir Hasan Bey Dârü'l-Huffâzı'nın da gayri menkul vakıfları bulunmaktadır. Konya'da Eski Pazar Hamamı demekle bilinen Ahi Murad Hamamı²²⁶ ile Konya yakınlarındaki Karahöyük'te bağ²²⁷ bu dârü'l-huffâza vakfedilmiştir.

o) Turgudoğlu Pir Hüseyin Bey Dârü'l-Huffâzı

Turgudoğlu Pir Hüseyin Bey Dârü'l-Huffâzı, Karamanoğlu Mehmed Bey ve İbrahim Bey devirlerinde yaşayan Karamanoğulları emirlerinden²²⁸ Turgudoğullarından Pir Hüseyin Bey tarafından yaptırılmıştır²²⁹. Şeyh Sadreddin Konevî Türbesi'nin doğusundaki Karamanoğulları dönemi tek kubbeli yapılarından olan Turgudoğlu Türbesi ile birlikte idi ve 835/1431 de yaptırılmıştır²³⁰ (Fotoğraf 7).

Yapılan noktacı ve cüzhân tayinlerinden XVII. yüzyılda faaliyette olduğu anlaşılan Turgudoğlu Pir Hüseyin Bey Dârü'l-Huffâzı'nın 1103/1691 yılında noktacı olarak görev yapan Abdülkadir'in vefatı üzerine dârü'l-huffâz vakfının mütevellisi olan Hacı Mustafa'nın tavsiyesi üzerine Ahmed Halife atanmıştır²³¹. 1104/1692 yılında cüzhân olan Mustafa herhangi bir kusuru

²¹⁵ vr. 13/b.

²¹⁶ KŞS, no. 38, s.281.

²¹⁷ KŞS, no. 46, s.254.

²¹⁸ VAD, no. 148, s. 489.

²¹⁹ VAD, no. 148, s. 484; no. 38, s. 281.

²²⁰ VAD, no. 148, s. 486.

²²¹ BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 1285.

²²² Kazım Yaşar Koprıman (2002). *Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri. Türkler*, IX, Ankara, s.475.

²²³ Önder, *Konya*, s.219.

²²⁴ vr. 22/a.

²²⁵ KŞS, no. 40, s.288.

²²⁶ KŞS, no. 21, s.162.

²²⁷ 888/1483 Tarihli *Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*, vr. 22/a.

²²⁸ Önder Konya ve Faruk Sümer. (1998). *Turgutular: İslâm Ansiklopedisi*, XII, İstanbul, s.121.

²²⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.953.

²³⁰ Küçükdağ, *aynı tez*, s.58.

²³¹ KŞS, no. 28, s.287.

yokken İbrahim adlı bir kişi tarafından kendisinden zorla cüzhânlık alınmış, ancak yapılan haksızlık anlaşılınca Mustafa tekrar cüzhânlık vazifesine iade edilmiştir²³².

Fotoğraf 7. Turgutoğlu Pir Hüseyin Bey Türbesi/Dârü'l-Huffâzı. (geçmişten günümüze Konya fotoğraf albümü, Konya Ticaret Odası Yayını, Konya 2007)

Turgudoğlu Pir Hüseyin Bey Dârü'l-Huffâzı'nın zengin vakıfları vardı. Konya'da Ahi Murad Hamamı, Hoşafçılar Çarşısı'ndaki dükkân, Köşk-Kavak ve Karahüyük'te bağ bu dârü'l-huffâzın vakıfları arasında bulunmaktadır²³³. Turgudoğlu Pir Hüseyin Bey'in ayrıca Konya'da Anıt civarındaki Anber Reis Camii²³⁴ ve Aksaray'da bulunan Turgudoğlu Camii²³⁵ de hayır eserleri arasında bulunmaktadır.

p) Yusuf Ağa Dârü'l-Huffâzı

Yusuf Ağa Dârü'l-Huffâzı, Karamanoğulları'nın azaldı kölelerinden Has Yusuf Ağa tarafından yaptırılmıştır²³⁶. 888/1483 *Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*'nde kaydı bulunduğu göre²³⁷ XV. yüzyılın başlarında inşa edildiği söylenebilir.

Dârü'l-huffâz yıktırıldığı için yerinin tespitinde zorluk çekilmektedir. Küçükdağ, Şerafeddin Camii'nin kible tarafında olabileceğini ifade eder²³⁸. Onun bu görüşünü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belge de destekler niteliktedir. Bu belgeye göre Çerkezzade Mehmed Efendi ibn Mustafa, Şerafeddin Camii'ne gelirini Yusuf Ağa Dârü'l-Huffâzı'ndan almak üzere cüzhân olarak atanmıştır²³⁹. Öyleyse Yusuf Ağa Dârü'l-Huffâzı, Şerafeddin Camii'ne çok yakın bir yerde bulunmaktadır.

Yusuf Ağa Dârü'l-Huffâzı ile ilgili birçok atama kayıtlarının mevcut olması bu dârü'l-huffâzın XVII. yüzyılda eğitim-öğretime devam ettiğine işaret etmektedir. 1116/1704 yılında Mustafa adlı şahıs hums hitta²⁴⁰ ile müteveli, Mehmed adlı şahıs bir akçe vazife ile cüzhân olarak görevlendirilmiştir²⁴¹. 1117/1705'te cüzhân olan Mustafa'nın vefatı üzerine İsmail adlı şahıs tayin olunmuştur²⁴². 1128/1716'da bu dârü'l-huffâza bir hisse mahsul ile cüzhân ve humus

²³² KŞS, no. 38, s.256.

²³³ Konyalı, *aynı yer*.

²³⁴ BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 26951.

²³⁵ BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 17761; no. 32761.

²³⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s.953.

²³⁷ vr. 19/b.

²³⁸ Küçükdağ, *aynı yer*.

²³⁹ BOA, *Cevdet Evkaf*, no. 1286.

²⁴⁰ Hums hitta, arazinin beşte biri anlamında kullanılmıştır.

²⁴¹ VAD, no. 1107, vr. 17.

²⁴² VAD, no. 1107, vr. 21.

mahsul ile müteveli olarak Salih Mehmed atanmıştır²⁴³. 1129/1716 da Ahmed Halife ibn İbrahim'in vefatı üzerine Abdülkadir yıllık bir müd²⁴⁴ galle ile cüzhân olarak tayin edilmiştir²⁴⁵.

Yusuf Ağa, yaptırdığı bu dârü'l-huffâzın ihtiyaçlarının karşılanması için gayri menkuller vakfetmiştir. Ilgın'a bağlı Afşar köyü, Belviran'a bağlı Cam Melek köyü, Han İsimli köy²⁴⁶, Sahra nahiyesine bağlı Çakmalık Köyü²⁴⁷ ile Ermenek'te bir değirmen²⁴⁸, dârü'l-huffâzın vakıfları arasında kaydedilmiştir.

SONUÇ

Konya, Anadolu Selçuklu Devleti ve Karamanoğulları döneminde eğitim kurumları ile donatılmıştır. Anadolu Selçukluları Konya'yı medreseler ağı ile örecek bir kültür şehri haline getirmişlerdir. Karamanoğulları ise genellikle dârü'l-huffâzlar inşa ederek bu kültür şehrine katkıda bulunmuşlardır. Osmanlılar, şehri ele geçirdiklerinde geçmişten gelen bu eğitim mirasına sahip çıkmışlar, eski eserleri koruyup bunların yanına yenilerini de inşa ederek birçok eğitim kurumu yaptırmışlardır. XVII. yüzyılda varlıklarını devam ettiren pek çok dârü'l-huffâzın varlığı Osmanlılar'ın bu eğitim kurumlarına sahip çıktığını göstermektedir.

Dârü'l-Huffâzlar, mahalle mekteplerinde eğitimini tamamladıktan sonra isteyen öğrencilerin devam ettikleri eğitim kurumudur. Burada öğrencilere Kur'an ezberletilir, tecvit ve dini bilgiler öğretilirdi. Buradan mezun olan öğrenciler istedikleri takdirde bir üst eğitim kurumu olan dârü'l-kurrâlara devam ederlerdi.

Anadolu Selçukluları, Karamanoğulları ve Osmanlılar'ın Konya'da inşa ettikleri dârü'l-huffâzlarda öğrencilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve bu eğitim kurumlarının onarımları yapılarak varlıklarını devam ettirebilmesi için zengin vakıflar tahsis etmişlerdir. Ayrıca bu eğitim kurumlarının düzenli işleyebilmesi için çeşitli vazifeler ihdas etmişler ve buralara düzenli görevliler atamışlardır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul.
- Arabacı, C. (1998). *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri 1900–1924*. Konya.
- Aslanapa, O. (1999). *Türk Sanatı*, İstanbul.
- Atçeken, Z. (1998). *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara.
- Baltacı, C. (1970). *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilatı, Tarihi*, İstanbul.
- Baykara, T. (1985). *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara.
- Coşkun, F. (1996). *888/ 1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara.
- Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, C.I-II., İstanbul.
- Evliya Ç. (1999). *Seyahatnâme*. Yayına Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, III., İstanbul.
- Konyalı, İ.H. (1964). *Âbideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya.
- _____. (1967). *Âbideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*. İstanbul.
- Küçükdağ, Y. ve Arabacı, C. (1994). *Selçuklular ve Konya*, Konya.

²⁴³ KŞS, no.47, s.276.

²⁴⁴ Müd, batman cinsinden bir ölçü birimidir.

²⁴⁵ KŞS, no.47, s.253.

²⁴⁶ BOA, Cevdet Evkaf, no. 1286.

²⁴⁷ KŞS, no. 46, s. 279.

²⁴⁸ Konyalı, aynı yer.

- _____. (1998) *Lâle Devri'nde Konya*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- Önder, M. (1952). *Konya Maarifi Tarihi*, Konya.
- _____. (1962). *Mevlâna Şehri Konya*, Konya.
- Pakalın, M. Z. (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, İstanbul.
- Şemseddin, S. (1996). *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul.
- Şikârî. (1946). *Karamanoğulları Tarihi*, Konya.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1998). *İlmiye Teşkilatı*, Ankara.
- Arabacı, C. (bk. Küçükdağ, Y.).
- Baltacı, C. (2002). *Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim*. *Türkler*, XI, Ankara, s. 446-462.
- Brunot, L. (1988). *Mektep. İslâm Ansiklopedisi*, C.VII., İstanbul, s.647-653.
- Günyol, V. (1988). *Mektep. İslâm Ansiklopedisi*, VII., İstanbul, s.653-660.
- İpşirli, M. (1992). *Câbi. DİA*, VI, İstanbul 1992, s. 529- 530.
- Koprıman, K.Y. (2002). *Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri. Türkler*, IX, Ankara, s.472-480.
- Küçükdağ, Y. (2004). *Konya'da Hacı Ali Efendi Dâru'l-Kurrâsı ve Vakfiyesi. Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (Makaleler-I)*, Konya, s.395-422.
- _____. (2004). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Etkin Rol Oynayan Konyalı İlim, Fikir ve Devlet Adamları, Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, (Makaleler I)*, Konya, s.105-134.
- _____. (2004). *Konya Mevlânâ Dergâhı ve Türbe Hamamı, Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo- Ekonomik Yapısı., (Makaleler I)*, Konya 2004, s.171-214.
- _____. (2004). *Konya'da Alâeddin Dârü's-Şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidi. Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo- Ekonomik Yapısı, (Makaleler I)*, Konya, s.423- 434.
- _____. (2004). *Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Medreseler, Konya Şehri'nin Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı. (Makaleler I)*. Konya, s.351- 394.
- Oğuzoğlu, Y. (1984). 17. Yüzyılda Konya Şehrindeki İdarî ve Sosyal Yapılar", *Konya*, Ankara, ss.97- 107.
- Oral, M. Z. (1956). Turgutoğulları, Eserleri- Vakfiyeleri. *Vakıflar Dergisi*, 3:31- 65.
- Önge, Y. (1973). Konya'nın Meram Mesiresindeki Mimarî bir Manzûme. *Vakıflar Dergisi*, 10:367-383.
- Özcan, T. (2002). Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hizmetlerinin Finansmanı. *Türkler*, X:872-877.
- Pay, S. (2002). Klasik Dönem Osmanlı Külliyyelerinde Personel Sistemi. *Türkler*, X:491-507.
- Sümer, F. (1988). Turgutlular. *İslâm Ansiklopedisi*, XII, İstanbul, s.120-122.
- Şafakçı, H. (2006). Osmanlı Dönemi Konya'sında Dersîamların Büyük Camileri Dershane Olarak Kullanmaları. *Bilgi Yolu*, 9:164- 172.
- Tanman, B. (2001). *Karamanoğulları. DİA*, XXIV, İstanbul, s.454- 462.
- _____. (2002). Dârü'l-Kurrâ. *DİA*, VIII, İstanbul, s. 543-548.
- Unan, F. (1999). *Osmanlılarda Medrese Eğitimi. Osmanlı*, V., Ankara, s.149-160.

ARŞİV KAYNAKLARI

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (BOA),
 Ali Emîri, No: 273.
 Cevdet Belediye, No: 400, 3332, 3654, 6405.
 Cevdet Dahiliye, No: 8249.
 Cevdet Evkaf, No: 1285, 1286, 2115, 5452, 15085, 17761, 26951, 32761.
 Cevdet Maarif, No: 1899; 2018, 2488, 2499, 2843, 3123, 3769, 6174, 6809, 7488, 8930.
 Evkaf-ı Haremeyn Muhasebesi Defterleri, No: 1995.
 İbnü'l- Emin Vakfı, No: 3453, 6201, 7884.
 Konya Şer'îye Sicili, (KŞS), No: 2, 5, 7, 8, 10, 12, 18, 19, 21, 22, 26, 27, 28, 30, 34, 36, 38, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 49, 51, 52.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri, (VAD), No: 38, 148, 149, 583, 591, 594, 605, 739, 1107, 1109.
888/ 1483 Tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri.